

42^ο ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΑΞΗ : Α' ΛΥΚΕΙΟΥ
Α' ΤΕΤΡΑΜΗΝΟ

ΚΥΚΛΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

« Ο Πόλεμος στον Αρχαίο Ελληνικό Κόσμο »

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2013

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος και σκοποθεσία της εργασίας.....σελ. 3	
Ο Οπλισμός των αρχαίων Ελλήνων (αμυντικά και επιθετικά όπλα)...σελ.4	
Ενδεικτικοί τύποι αρχαίων Ελλήνων πολεμιστών.....σελ. 12	
Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα (Ηθη, έθιμα , Κανόνες)..... σελ. 21	
Στρατηγικές και Τακτικές μάχης του πολέμου ξηράς..... σελ. 24	
Το Ιππικό στην Αρχαία Ελλάδα.....σελ.33	
Πολιτικές μεταβολές και κοινωνικές αλλαγές σχετικές με το ιδιοκτησιακό καθεστώς λόγω πολέμου.....σελ. 35	
Ο Πόλεμος στη θάλασσα στην Αρχαία Ελλάδα.....σελ. 39	
Πολεμικές μηχανές και άρματα..... σελ. 49	
Βιβλιογραφίασελ. 56	

Πρόλογος και σκοποθεσία της εργασίας

Αναφορικά με την επιστημολογική ταυτότητα του θέματος μας πρέπει αρχικά να επισημάνουμε πως αυτό σχετίζεται άμεσα με το μάθημα της Αρχαίας Ιστορίας της Α' Λυκείου αλλά και με το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Μεθοδολογικά, η εργασία εμπίπτει κατά κύριο λόγο στον κύκλο των «Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών» αλλά έχει άμεση σχέση και με τον κύκλο «Τέχνη και Πολιτισμός», ενώ για την αποπεράτωση της αξιοποιήθηκαν η ερμηνευτική και η περιγραφική μέθοδος (άντληση στοιχείων από έρευνες ιστορικού κυρίως χαρακτήρα, από βιβλία και άρθρα ευρισκόμενα σε ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο). Κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης και της επεξεργασίας του υλικού ακολουθήθηκε η ομαδοσυνεργατική μέθοδος μέσω του χωρισμού της ομάδας μας σε τέσσερις υποομάδες από τις οποίες η πρώτη ανέλαβε τη διερεύνηση του είδους του οπλισμού των αρχαίων Ελλήνων και τον τρόπο διεξαγωγής των ναυμαχιών. Η δεύτερη διερεύνησε τις τακτικές πολέμου στη ξηρά από την ομηρική μονομαχία μέχρι και την εμφάνιση της μακεδονικής φάλαγγας και η τρίτη τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές που συνδέονταν με την εξέλιξη του πολέμου στις αρχαίες ελληνικές πόλεις. Η τέταρτη ομάδα εξέτασε τη χρήση του ιππικού στις αρχαίες μάχες και το ρόλο των πολιορκητικών μηχανών. Οι μαθητές που έλαβαν μέρος στην παρούσα εργασία είναι οι Παντελής Κοστιτσέα, Παναγιώτης Κλώπας, Κωνσταντίνος Κίτσας, Ξανθή Κουσιουλιάνου, Ελεωνόρα Κορίζη, Μαρία Καλογήρου, Κάμιλ Ζντούνει, Μόνικα Κάβια, Καρολίνα Γτζεμάουα, Άννα-Μαρία Δημηγιάκα, Μαγδαληνή Βλαχοδήμου, Άντριου Εντουαμανταγκμπόν, ΛιΧουά Γιου, Ικμπάλ Χουσεΐν, με υπεύθυνο καθηγητή το φιλόλογο Φίλιππο Αθανασόπουλο.

Όταν ο Ηράκλειτος διαπίστωνε ότι «πόλεμος πατήρ πάντων εστί», δεν εξέφραζε μία άποψη περιθωριακή ή ακραία. Μάλλον διατύπωνε αυτό που για τους περισσότερους Έλληνες ήταν δεδομένο: ο πόλεμος ήταν αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητάς τους και η μάχη αναπόδραστη μοίρα της ζωής του μέσου πολίτη. Με δεδομένη αυτήν την αδιάρρηκτη σχέση της αρχαίας κοινωνίας και του πολέμου, φυσική συνέχεια θα ήταν μια διερεύνηση της σχέσης του πολέμου με την οικονομία των αρχαιοελληνικών πόλεων-κρατών. Η βασική παραδοχή ότι ο πόλεμος είναι τόσο αρχαίος όσο και οι οργανωμένες ανθρώπινες κοινωνίες, δεν είναι δυνατό να αμφισβητηθεί. Σοβαρός αντίλογος δεν μπορεί να υπάρξει, παρά τις προσπάθειες κάποιων μελετητών να παρουσιάσουν ως απόλυτα «ειρηνικές κοινωνίες» αυτές των τροφοσυλλεκτών ή και αγροτών στην αυγή της ανθρώπινης προϊστορίας. Ακόμη και σε αυτές τις κοινωνίες υπάρχει η βασική προϋπόθεση του πολέμου, δηλαδή η ανεπάρκεια πόρων και η άνιση κατανομή αυτών. Φυσικά η κλίμακα και η ένταση της βίας (που έχει σχέση και με τις ανοχές της εκάστοτε κοινωνίας) διαφέρει κατά περίπτωση, ανάλογα με την κοινωνία και την εποχή, ωστόσο η βασική αρχή δεν αμφισβητείται: από τη στιγμή που επήλθε κοινωνική οργάνωση και ακολούθως κοινωνική διαστρωμάτωση, ο πόλεμος αποτελεί έναν διαρκή σύντροφο της ανθρωπότητας.

Στην αρχαία Ελλάδα ο πόλεμος αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας και είχε τις ρίζες του στην ίδια την οργάνωση των πόλεων-κρατών. Τα ιδιότυπα στοιχεία αυτού του πολέμου, όπως λ.χ. το ότι το σύνολο σχεδόν της κοινωνίας της πόλης είχε ανάμιξη στην πολεμική προσπάθεια, διαφοροποιούσαν το «μοντέλο» πολέμου της προκλασικής και κλασικής Ελλάδας, από παλιότερες εποχές, όπως ήταν η μυκηναϊκή και οι «σκοτεινοί

αιώνες». Σε αυτές τις παλιότερες εποχές, ο πόλεμος ήταν κατά βάση υπόθεση των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, των πολεμικών ελίτ της κάθε κοινωνίας.

Η πλειονότητα των σύγχρονων μελετητών και όχι μόνο εκείνων που ακολουθούν υλιστικά μοντέλα ερμηνείας της ιστορίας, αναγνωρίζουν ότι γενεσιουργός αιτία του πολέμου είναι η οικονομία. Για την ακρίβεια, καθώς μιλάμε για κοινωνίες της προκλασικής Ελλάδας, οι οικονομικές ανάγκες που οδηγούσαν στον πόλεμο (ο οποίος μπορεί να οριστεί ως η ένοπλη αντιπαράθεση μίας κοινότητας με μία άλλη) ήταν κυρίως η κατοχή γης, η διαρπαγή μέσω παραγωγής και αγαθών και η εξουδετέρωση πιθανών εμπορικών ανταγωνιστών. Στην περίοδο που ακολούθησε τη μυκηναϊκή εποχή, όταν η οικονομία του ελληνικού χώρου απλοποιήθηκε σημαντικά (αφού εξέλιπαν οι οργανωμένες κρατικές οντότητες του μυκηναϊκού κόσμου) τα κίνητρα μπορεί να ήταν ιδιαιτέρως «ταπεινά»: το κυρίαρχο στην ελληνική μυθολογία μοτίβο της αρπαγής βοδιών, μπορεί να θυμίζει τη ζωοκλοπή - που άλλωστε που μέχρι και πρόσφατα αποτελούσε «εθιμική» πρακτική σε κάποιες περιοχές της Ελλάδας. Ωστόσο στη γεωμετρική εποχή θα πρέπει να ήταν μία από τις κυριότερες αιτίες πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ των κοινοτήτων που αργότερα εξελίχθηκαν στις πόλεις-κράτη. Μια συνέχεια αυτής της πρακτικής διαρπαγής, ήταν στους κατοπινούς αιώνες (αλλά και σε ολόκληρη την ανθρώπινη ιστορία) η πειρατεία. Στην αρχαϊκή και κλασική εποχή, όταν οι κοινότητες άρχισαν να μεγαλώνουν, να οργανώνονται καλύτερα και να διεκδικούν για μία ακόμη φορά μια καλύτερη μοίρα, ήταν φυσιολογικό να υπάρχουν συνεχείς προστριβές μεταξύ τους. Αιτία ήταν, κατά κύριο λόγο, η ανεπάρκεια των πόρων και η ίδια η φύση των ελληνικών πόλεων-κρατών.¹

Ο ΟΠΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (ΕΠΙΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΜΥΝΤΙΚΑ ΟΠΛΑ)

Επιθετικά όπλα: Ο πολεμιστής έφερε δύο λόγχες, από τις οποίες η μία ήταν συνήθως βαρύτερη και χρησιμοποιούνταν για αγχέμαχη σύρραξη. Η ελαφρότερη χρησιμοποιούνταν ως ακόντιο. Στη αρχαϊκή περίοδο η βαρύτερη λόγχη εξελίχθηκε στο οπλιτικό δόρυ. Τα ξίφη φαίνεται ότι ήταν περισσότερο επικουρικά, μια παράδοση που ο Έλληνας στρατιώτης διατήρησε μέχρι το τέλος της αρχαιότητας. Κατά την γεωμετρική εποχή το κύριο υλικό κατασκευής των επιθετικών όπλων είναι πλέον ο σίδηρος, ενώ ο ορείχαλκος συνέχισε να είναι το βασικό υλικό των αμυντικών όπλων για πολλούς αιώνες ακόμη.

Δόρυ: Ξεκινώντας από τα επιθετικά όπλα, το βασικότερο ήταν το οπλιτικό δόρυ. Το ισχυρό στέλεχος του ήταν συνήθως από ξύλο μηλιάς ή κερασιάς. Η αιχμή του είχε σχήμα φύλλου και ήταν από σίδηρο ενώ στο κάτω άκρο του υπήρχε μια ακόμη μεταλλική απόληξη που ονομαζόταν «σαυρωτήρας» και χρησιμοποιούνταν για να προστατεύεται το άλλο άκρο του ξύλινου στελέχους και να καρφώνεται το δόρυ στο έδαφος όταν δεν χρησιμοποιούνταν από τον μαχητή. Επίσης, αν έσπαζε η κύρια αιχμή του δόρατος στη διάρκεια της μάχης ο

¹ Γ. Ψαρουλάκης, *Η οικονομία του Πολέμου στην Αρχαία Ελλάδα*, Στρατιωτική Ιστορία, τ.151, Μάρτιος 2009

οπλίτης το ανέστρεφε και συνέχιζε να πολεμά με τον σαυρωτήρα, αν δεν προτιμούσε το ξίφος του ή οι μαχητές των τελευταίων σειρών της φάλαγγας αποτελείωναν με τους σαυρωτήρες τους πληγωμένους και πεσμένους αντιπάλους, καθώς η διάταξη των πολεμιστών προχωρούσε μπροστά.

Ακόντιο: Το ακόντιο ήταν ένα όπλο σαν το δόρυ, αλλά βραχύτερο και ελαφρύτερο, το οποίο έριχναν εναντίον των αντιπάλων από απόσταση. Όπως αποδεικνύουν τα σχετικά ευρήματα, το ακόντιο ως πολεμικό εργαλείο χρησιμοποιούνταν από τα προϊστορικά χρόνια. Στον Όμηρο αναφέρεται πολύ συχνά η χρήση του και μάλιστα στους βαριά οπλισμένους πολεμιστές οι οποίοι ξεκινούσαν πρώτα με τη ρίψη του ακοντίου. Το ακόντιο το χρησιμοποιούσαν οι πολεμιστές που είχαν δύο και τρία δόρατα, διαφορετικού μεγέθους συχνά, ώστε να ρίχνουν ένα ή δύο εναντίον του αντιπάλου, κρατώντας το βαρύτερο για τον αγώνα *εκ του συστάδην*. Αργότερα μάλιστα συγκρούονταν και ειδικά σώματα ακοντιστών ως τμήματα ελαφρού πεζικού. Το μήκος του ακοντίου ήταν αρκετό και η αιχμή του ήταν μικρότερη από την αιχμή του δόρατος. Σε αρκετές περιπτώσεις για να ενισχύεται η φόρα του και να φτάνει σε μεγαλύτερη απόσταση, διέθετε στη λαβή του, στο κέντρο περίπου του κονταριού, ένα περιτύλιγμα από κορδόνι.

Σφενδόνη και τόξο: Επρόκειτο για ένα απλό σχετικά όπλο των αρχαίων, με το μεγαλύτερο βεληνεές απ' όλα, αλλά υστερώντας σε αποτελεσματικότητα και ακρίβεια σκοπεύσεως. Χρησιμοποιούνταν στη μυκηναϊκή περίοδο, εξαφανίστηκε όμως στους επόμενους αιώνες και επανεμφανίστηκε στην αρχαϊκή εποχή. Αποτελούνταν από ένα κομμάτι δέρμα με δεμένους στα δύο άκρα τους ιμάντες που είχαν μήκος 0,60 μ. ο καθένας. Τα βλήματα της σφενδόνης ήταν μικρές πέτρες στην αρχή και μικρές ελλειψοειδείς σφαίρες από άργιλο ή μέταλλο, κυρίως μόλυβδο, έπειτα. Το τόξο ήταν κατασκευασμένο από ξύλο κρηνιάς, σκληρό αλλά και ελαστικό, και αποτελούνταν από ένα καμπύλο στέλεχος ισχυρό και εύκαμπτο. Η χορδή του τόξου που δένονταν στα δύο άκρα του στελέχους, ήταν κατασκευασμένη από νεύρα ή συνεστραμμένα έντερα ζώων. Τα βέλη του τόξου, *ιός ή αϊστός*, ήταν μικρογραφία του ακοντίου με μήκος 0,45μ. έως 0,60 μ. Η αιχμή του βέλους ήταν σιδερένια ή ορειχάλκινη, ενώ στην αντίθετη προς την αιχμή πλευρά το βέλος διέθετε χάραγμα, τη *γλυφίδα*, για να εισέρχεται μέσα στη *νευρά*. Τα βέλη ήταν τοποθετημένα σε ειδική θήκη με πώμα, τη *φαρέτρα* που χωρούσε έως είκοσι βέλη. Η θήκη του τόξου λεγόταν *λωρυτός*.

Ξίφος: Το ελληνικό οπλιτικό ξίφος ήταν αμφίκοπο. Η λάμα του ήταν πλατύτερη στο μέσον του μήκους της έτσι ώστε το βάρος της να συγκεντρώνεται σε αυτό το σημείο κάνοντας το θλαστικό χτύπημα στον εχθρό ακόμη πιο συντριπτικό. Το ελληνικό ξίφος χρησιμοποιείτο επίσης και για διατρητικό χτύπημα, ήταν δηλαδή εκτός από θλαστικό ξίφος, και νυκτικό. Τα ελληνικά ξίφη ήταν σχετικά ελαφρά με εξαίρεση την κοπίδα, η μάχαιρα, όπως ήταν γνωστή στην δυτική Μεσόγειο και λίγων άλλων ανάλογων τύπων. Αυτό το στοιχείο δείχνει ότι οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν ειδική τεχνική στην χρήση του ξίφους προκειμένου να τραυματίσουν ή να σκοτώσουν τον αντίπαλο τους και δεν βασίζονταν απλώς στη δύναμη ή στο βάρος και στο μέγεθος της λεπίδας τους. Εξάλλου, από τότε που επικράτησε ο τρόπος μάχης της φάλαγγας έπρεπε το μήκος των σπαθιών να περιοριστεί σημαντικά σε σχέση με τα μυκηναϊκά ή τα γεωμετρικά χρόνια, επειδή υπήρχε ο κίνδυνος να τραυματιστούν οι συμπολεμιστές και επειδή δεν υπήρχε άνεση χώρου για τη χρήση μακριών λεπίδων.

Κράνος: Οι περικεφαλαίες ανήκαν κυρίως στους τύπους «Κέγκελ» ή «Κωνόσχημου κράνους.» Ήταν το επικρατέστερο κράνος κατά το μεγαλύτερο μέρος της γεωμετρικής περιόδου. Προέρχεται από τα ύστερομυκηναϊκά κράνη αλλά έχει συγγένεια με την κεντρική Ευ-

ρώπη για αυτόν τον λόγο οι Γερμανόφωνοι υποστηρικτές της τελευταίας άποψης του έδωσαν αυτήν την ονομασία. Αυτή η περικεφαλαία αποτελούνταν από ανεξάρτητα μεταλλικά ελάσματα και είχε υποδοχή για υπερυψωμένο ημικυκλικό λοφίο η για φουντωτό λοφίο από μακρινές αλογότριχες. Αυτή η περικεφαλαία εγκαταλείπεται έως το 700 π.Χ. Ο νησιωτικός τύπος κράνους έλαβε αυτό το όνομα επειδή ήταν δημοφιλής στην νησιωτική Ελλάδα. Εμφανίστηκε τον 8^ο αιώνα. Δεν προσέφερε την προστασία που εξασφάλιζαν οι άλλοι τύποι κράνους επειδή άφηνε τελείως ακάλυπτο το πρόσωπο και άλλα μέρη της κεφαλής, για αυτό εγκαταλείφθηκε νωρίς. Ο Ιλλυρικός τύπος κράνους δημιουργήθηκε στην Πελοπόννησο και αποτέλεσε την τοπική μετεξέλιξη του Κράνους «Κέγκελ» στη διάρκεια του 5^{ου} π.Χ αιώνα. Πήρε την ονομασία του επειδή για πολλούς αιώνες ακόμη χρησιμοποιούνταν από τις νότιες ιλλυρικές φυλές. Το κορινθιακό η δωρικό κράνος εμφανίστηκε τον 8^ο αιώνα στην Πελοπόννησο ως παραλλαγή του κράνους «Κέγκελ» και κυριάρχησε στις φάλαγγες όλου του ελληνικού κόσμου μέχρι το τέλος της εποχής των Μηδικών πολέμων. Αποτελείται από ένα μονοκόμματο φύλλο ορειχάλκου που έχει δύο οπές για τα μάτια και μια εγκοπή για το στόμα, ενώ διέθετε και παραρναθίδες και το κύριο πλεονέκτημα του ήταν η πλήρης προστασία της κεφαλής και του μεγαλύτερου μέρους του προσώπου, παρά το ότι περιόριζε σημαντικά την ακοή και την πλήρη εποπτεία του χώρου. Τελικά, εγκαταλείφθηκε πριν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο για να αντικατασταθεί από τον πύλο, ένα απλό κωνικό κράνος που συχνά έφερε ένα μικρό μεταλλικό φλογόσχημο λοφίο, το οποίο έμοιαζε με τον φρυγικό σκούφο, γι' αυτό και αυτός ο τύπος περικεφαλαίας ονομάστηκε και «φρυγικός» και γνώρισε μεγάλη διάδοση στη μακεδονική φάλαγγα και στους στρατούς της ελληνιστικής εποχής.

Ασπίδα: Υπήρχαν δυο τύποι ασπίδων: η ασπίδα Διπύλου που πήρε την ονομασία της από την αθηναϊκή πύλη του Διπύλου όπου ανακαλύφθηκαν αγγεία με τις πρώτες απεικονίσεις της. Είχε μεγάλο μέγεθος καλύπτοντας τον πολεμιστή από το πηγούνι μέχρι τα γόνατα. Ήταν κατασκευασμένη από λυγαριά και δέρμα χωρίς ενίσχυση με ξύλινα μέρη. Παρά το μέγεθος της ήταν ελαφριά λόγω των υλικών από τα οποία ήταν κατασκευασμένη και κυρή σε βαθμό που να «αγκαλιάζει» το σώμα του πολεμιστή. Στο μέσο της επιφάνειας είχε δυο ημικυκλικές εγκοπές που διευκόλυναν τον χειρισμό των επιθετικών οπλών, λόγχης ξίφους. Το σχήμα της ασπίδας Διπύλου δείχνει ότι κατάγεται από την περιφημη μινωική και μετέπειτα μυκηναϊκή οκτώσχημη ασπίδα. Στη διάρκεια της αρχαϊκής εποχής το μέγεθος της περιορίστηκε σημαντικά αλλά βελτιώθηκε το υλικό της κατασκευής της με ενίσχυση από ορείχαλκο. Πάντως, ήδη από τον 6^ο π.Χ αιώνα η χρήση της είχε περιοριστεί από έναν άλλο τύπο ασπίδας, το «όπλον» που έγινε το σήμα κατατεθέν της φάλαγγας έως τα χρόνια της μακεδονικής κυριαρχίας. Η νέα ασπίδα διέθετε πόρπακα και αντιλαβή. Εμφανίστηκε γύρω στα 700 π.Χ και ονομάστηκε και «αργολική ασπίδα» γιατί μάλλον ο νέος οπλισμός και ο σχετικός με αυτόν τρόπος μάχης σε φάλαγγα υιοθετήθηκε πρώτα από τους Αργείους στη διάρκεια της τυραννίδας του Φείδωνα. Ήταν κυκλική με διάμετρο 90 εκατοστά και επιφάνεια 0,5 με 0,8 τ. μέτρα και ήταν κυρή εξωτερικά ώστε να εξοστρακίζονται τα εχθρικά χτυπήματα με την κυρή επιφάνεια της να καταλήγει σε ένα περιμετρικό ορειχάλκινο έλασμα. Αρχικά ήταν απλώς ενισχυμένη με φύλλα μπρούντζου αλλά στην κλασική εποχή ήταν σχεδόν εξολοκλήρου ορειχάλκινη. Ο μαχητής την κρατούσε περνώντας το μπράτσο του από τη λαβή και κρατώντας με την παλάμη του την αντιλαβή, ενώ οι τελαμώνες ήταν ιμάντες που κρατούσαν ένα μέρος του βάρους της ασπίδας μαζί με τον πόρπακα. Εξωτερικά ήταν διακοσμημένη με μυθολογικά θέματα και τέρατα ή με το έμβλημα της πόλεως για να αναγνωρίζεται από τους φίλους. Αυτά τα εμβλήματα λέγονταν «επίσημα».

Τον 4^ο π.Χ αιώνα εμφανίστηκε και η «πέλτη», μια μικρή δερμάτινη ασπίδα με ξύλινο σκελετό ημικυκλικού σχήματος που την χρησιμοποιούσαν οι τοξότες και οι ελαφρά οπλισμένοι μαχητές, οι «ψίλοι» που ονομάστηκαν από την ασπίδα τους και πελταστές. Το βάρος και το μέγεθος της την καθιστούσαν εύκολη στη χρήση της και για αυτό το λόγο οι οπλίτες της μακεδονικής φάλαγγας έφεραν αποκλειστικά τέτοια ασπίδα, που ήταν όμως

μεταλλική, και την οποία δεν την κρατούσαν στη μάχη, αλλά την έδεναν πάνω στον ώμο τους προκειμένου να κρατούν με τα δύο χέρια τους τη σάρισα.

Θώρακας: Στην διάρκεια της γεωμετρικής περιόδου ο ορειχάλκινος υστερομυκηναϊκός θώρακας μετεξελίσσεται στον «κωδωνόσχημο» θώρακα που ονομάστηκε έτσι λόγω του κωδωνοειδούς σχήματος του στην περιοχή της μέσης. Ο κωδωνόσχημος θώρακας αποτελείται από δυο ημιθώρακια, ένα για το στήθος και ένα για την πλάτη. Ο λινός θώρακας ήταν η θωράκιση των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων, των «μικρομεσαίων». Ήταν ένας θώρακας ελαφρύς και φθηνός, τον οποίο μπορούσαν να κατασκευάσουν και να συντηρήσουν από μόνοι τους. Αντίθετα, ο αρχαϊκός μεταλλικός θώρακας μπορούσε να αποκτηθεί μόνο από τους ευγενείς και τους ανώτερους κτηματίες, οι οποίοι αποτελούσαν τον πυρήνα των μάχιμων της γεωμετρικής περιόδου. Στα τέλη του 6^ο αιώνα ο λινός θώρακας άρχισε να χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο, αφενός γιατί η χρήση της μεγάλης ασπίδας τύπου «όπλον» καθιστούσε περιττή τη βαριά θωράκιση του σώματος εφόσον μέσα στην φάλαγγα ο καθένας προστατευόταν από την ασπίδα του διπλανού του και αφετέρου επειδή ήταν ιδιαίτερα αυξημένο το κόστος αγοράς και κατασκευής μεταλλικών θωράκων. Εξάλλου, το ζεστό κλίμα της Ελλάδας έκανε προτιμότερους τους ελαφρύτερους λινούς θώρακες ενώ η εξάπλωση των δημοκρατικών πολιτευμάτων τον 5^ο αιώνα κατέστησε κυρίαρχη την χρήση τους από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα που αποτελούσαν την πλειοψηφία της οπλιτικής φάλαγγας. Στην διάρκεια του 5^ο αιώνα εξάπλωση γνώρισαν οι «σύνθετοι» θώρακες, δηλαδή οι τμηματικά ή ολικά φοιιδωτοί με επικάλυψη του λινού από ορειχάλκινα πλακίδια, οι οποίοι αποτελούσαν μια μετεξέλιξη του παλιού λινόθώρακα.

Κνημίδες: Κνημίδες ονομάζονταν τα καλύμματα των κνημών, τα καλύμματα που προστάτευαν δηλαδή τις κνήμες από τα βλήματα και τα βέλη των αντιπάλων. Ήταν ορειχάλκινες ή δερμάτινες και μάλλινες και σφίγγονταν γύρω από το πόδι, αν και δεν προτιμούνταν από όλους γιατί οι μεταλλικές εμπόδιζαν την ελεύθερη κίνηση του ποδιού.²

² Π. Δελιγιάννης, *Σπαρτιατικός Στρατός*, εκδόσεις Περισκόπιο Αθήνα 2007, σελ. 15-19, 23-27, 41-43

πάνω αριστερά «κορινθιακές περικεφαλαίες», πάνω δεξιά «πίλος» και «φρυγικό κράνος»

κάτω δεξιά «ιλλυρικό κράνος» και κάτω αριστερά «κορινθιακό κράνος» με λοφίο

κοπίδα της κλασικής εποχής

τύποι νυκτικών και θλαστικών ξιφών και βαριάς μάχαιρας

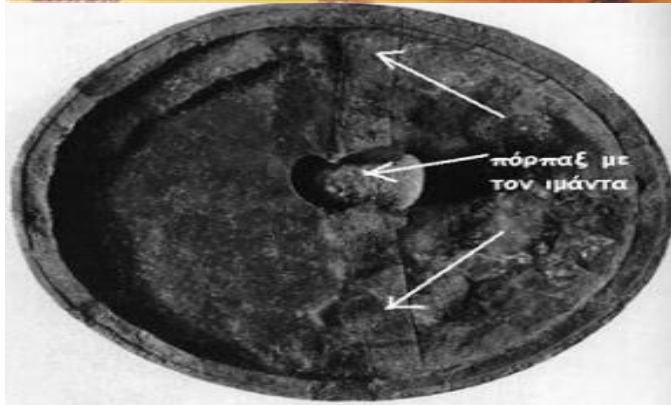

φαρέτρα με τόξο και αναπαράσταση Αμαζόνας σφενδονήτριας σε αθηναϊκή λήκυθο

αιχμές δοράτων και σαυρωτήρες

αναπαράσταση μάχης. Διακρίνεται αριστερά ο πόρπακας και οι λαβές της ασπίδας

ορειχάλκινη ασπίδα τύπου «όπλον»

ορειχάλκινος κωδωνόσχημος θώρακας και αναπαράσταση του βασικού οπλισμού του οπλίτη της αρχαϊκής εποχής

κρημίδες με εγχάρακτη διακόσμηση

σφενδόνης

μολοβδένια

βλήματα

B) Οπλίτης των Πλαταιών στην εποχή των Μηδικών πολέμων (490π.Χ-479π.Χ)

Οι περισσότεροι Πλαταιείς πολεμιστές ήταν ηλικίας 18 – 25 ετών και φορούσαν μακριές χλαμύδες, έφεραν κορινθιακά κράνη χωρίς διακοσμητικά στοιχεία, ορειχάλκινες ψηλές περινημίδες και ασπίδες τύπου "όπλον" ή βοιωτικούς θυρεούς.

Γ) Αθηναίος οπλίτης του πρώτου μισού του 5^{ου} π.Χ αιώνα

Οι σύνθετοι θώρακες των επιφανέστερων πολιτών της Αθήνας ήταν επενδεδυμένοι με αλληλοεπικαλυπτόμενες ορειχάλκινες φολίδες ποικίλων μεγεθών ενώ οι παρυφές των διαφόρων τμημάτων διακοσμούνταν με ζωηρόχρωμα μοτίβα. Η κορινθιακή περικεφαλαία του αξιωματούχου είναι δίχρωμη με το θόλο της να έχει αφαιρεθεί στο χρώμα του ορειχάλκου και την προσωπίδα να έχει βαφτεί μαύρη για λόγους εντυπωσιασμού. Ο υπερυψωμένος λοφιοστάτης του κράνους προσδίδει μεγαλύτερο ανάστημα στον αξιωματούχο, ενώ η μεταλλική οθόνη της ασπίδας του είναι διακοσμημένη με τη λευκή ταυροκεφαλή, ένα από τα αγαπημένα εμβλήματα των Αθηναίων.

Δ) Κορίνθιος πεζοναύτης του πρώτου μισού του 5^{ου} π.Χ αιώνα

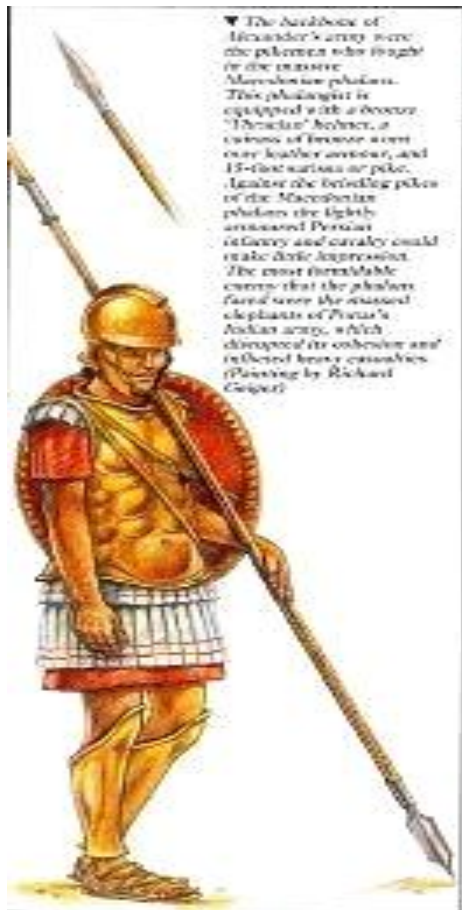
Ο κλασικός Έλληνας πεζοναύτης του 5ου π.Χ. αιώνα έφερε μόνο τη στοιχειώδη αμυντική θωράκιση (ασπίδα και κράνος) ώστε να μπορεί να κολυμπήσει με ασφάλεια και χωρίς περιττό βάρος σε περίπτωση βύθισης του πλοίου στο οποίο επέβαινε. Το επιθετικό του όπλο ήταν η βαριά τιμητική μάχαιρα, χαρακτηριστικό όπλο των Μηδικών πολέμων και η ασπίδα του εικονιζόμενου διακοσμείται με τη Χίμαιρα, μυθικό τέρας που σκότωσε ο Βελλερεφόντης, μυθικός ήρωας της Αργολίδας που λατρευόταν ιδιαίτερα στην Κόρινθο.

Ε) Λακεδαιμόνιος αξιωματικός (450 π.Χ)

Ο Λακεδαιμόνιος πολέμαρχος φέρει κράνος με το χαρακτηριστικό αντεστραμμένο δωρικό λοφίο, οπλική ασπίδα με απεικόνιση κεφαλής τούρου (θεωρείται ένα από τα οκτώ εμβλήματα που χαρακτήριζαν τις σπαρτιατικές "μόρες"), πρώιμο μυώδη θώρακα και ορειχάλκινες περινημίδες.

Θ) Μακεδόνας πεζεταίρος της εποχής του Μ. Αλεξάνδρου (330 π.Χ)

Η ραχοκοκαλιά του στρατού του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν οι ακοντιστές οι οποίοι μάχονταν στην τεράστια μακεδονική φάλαγγα. Αυτός ο φαλαγγίτης (πεζεταίρος) ήταν εξοπλισμένος με μια χάλκινη περικεφαλαία, ένα χάλκινο μυώδη θώρακα που φοριέται επάνω από ένα δερμάτινο χιτώνιο, χάλκινες περινημίδες. Έφεραν ασπίδες μικρότερες από τους νότιους Έλληνες οπλίτες τύπου "όπλον", περίπου 60 εκατοστά, την οποία αναρτούσαν στον ώμο αφήνοντας έτσι ελεύθερα τα δύο χέρια για να χειριστούν τη σάρισα η οποία ήταν μακρύ δόρυ από ξύλο κρανιάς 6 μέτρων περίπου και βάρους ως 8 κιλά.

Ι). Πελταστές

Ο **πελταστής** ήταν είδος αρχαίου πολεμιστή. Εμφανίστηκε κατά την Κλασική εποχή (περίπου 5ος με 4ος αιώνες π.Χ.). Οι πελταστές ήταν συνήθως εξοπλισμένοι με την πέλτη, ελαφριά θρακική ασπίδα η οποία είχε μία εσοχή σαν μισοφέγγαρο, και τρία ακόντια, τα οποία κρατούσαν το ένα στο ένα χέρι και τα άλλα δύο στο άλλο χέρι μαζί με την ασπίδα. Οι πελταστές χρησιμοποιούσαν διάφορα επιθετικά όπλα, όπως σφεντόνες και μικρά ακόντια. Εκείνη την εποχή ο κάθε στρατιώτης πλήρωνε από μόνος του για τον εξοπλισμό του. Έτσι,

οι πελταστές χρησιμοποιούσαν ανίσχυρα όπλα, επειδή δεν ήταν αρκετά πλούσιοι για να αγοράσουν τόξα ή δόρατα.

Οι Θράκες και Έλληνες πελταστές ήταν ελαφρά εξοπλισμένοι αλλά πολύ ευκίνητοι στρατιώτες, συνήθως μισθοφόροι. Η επιτυχία των πελταστών σε μάχες του Πελοποννησιακού και του Κορινθιακού πολέμου, οφειλόταν στη μεγάλη τους ευκίνησια σε σχέση με τη βαριά οπλιτική φάλαγγα, ιδιαίτερα σε ανώμαλο έδαφος όπου η φάλαγγα δεν μπορούσε να κρατήσει τη συνοχή της. Επίσης οφειλόταν στον υψηλό βαθμό εκπαίδευσης και επαγγελματισμού των στρατιωτών αυτού του τύπου, σε αντίθεση με τους εφέδρους οπλίτες οι οποίοι ασχολούνταν μόνο περιστασιακά με τον πόλεμο.

π.Χ) με πλόσχημο κράνος, ξίφος και τρία ακόντια. Φέρει τη χαρακτηριστική πέλτη

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΗΘΗ-ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

Είναι κοινός τόπος ότι ο πόλεμος κατέχει κεντρική θέση στη ζωή των αρχαίων κοινωνιών. Εφόσον ο πόλεμος είχε μια τόσο κεντρική θέση στις οργανωμένες αρχαίες κοινωνίες, ήταν φυσικό να διεξάγεται με βάση κάποιους κανόνες και αρχές, που τηρούνταν περισσότερο ή λιγότερο από τους εμπόλεμους, ανάλογα με την περίοδο και τις περιστάσεις. Για κοινωνίες που ανέπτυξαν σπουδαίο πολιτισμό, όπως η Αθήνα και η Ρώμη, ο πόλεμος δεν θα μπορούσε να είναι μια ανεξέλεγκτη εκδήλωση τυφλής βίας, όπως ίσως συνέβαινε σε πρωτόγονες κοινωνίες. Υπήρξαν πολλοί κανόνες και έθιμα τα οποία, αν και πότε δεν κωδικοποιήθηκαν επισήμως, συνθέταν ένα άγραφο «δίκαιο» του πολέμου, η πιστή ή μη εφαρμογή του οποίου εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, όπως το εκάστοτε πολιτικό καθεστώς των εμπόλεμων, οι επικρατούσες ηθικές αξίες και αρχές, το είδος του πολέμου που διεξαγόταν κλπ.

Το θρησκευτικό πλαίσιο του αρχαίου πολέμου

Οι πόλεμοι διέπονταν σε μεγάλο βαθμό από ένα θρησκευτικό πλαίσιο, μέσω του οποίου οι εμπόλεμοι αναζητούσαν επιβεβαίωση για το δίκαιο των κινήτρων τους, αλλά και ευδωση

των προσπαθειών τους. Η αναζήτηση της θεϊκής στήριξης σε μια προσπάθεια είναι σύμφυτη με την ανθρώπινη φύση, αφού ο πόλεμος είναι πάντα μια πολύ επικίνδυνη υπόθεση και είναι φυσικό κάθε άνθρωπος να νιώθει πάντα αδύναμος και εύλωτος πριν από τη συμμετοχή του σε αυτή. Έτσι η επιθυμία για ηθική κάλυψη από τις θείες δυνάμεις είναι εύλογη και δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και οι μεγαλύτεροι κατακτητές και επιδρομείς της ιστορίας επεδίωκαν να νομιμοποιήσουν ηθικά τις επιθετικές τους ενέργειες και να στηρίζουν την αιτία πολέμου σε ηθικά αποδεκτή βάση.

Η κήρυξη του πολέμου

Η αποστολή κηρύκων για διαπραγμάτευση πριν από έναν πόλεμο αποσκοπούσε ουσιαστικά στην προετοιμασία για την έναρξη των εχθροπραξιών, η οποία επίσης ακολουθούσε κάποια διαδικασία. Η κήρυξη του πολέμου λοιπόν γινόταν με επίσημο τρόπο, όπως ακριβώς και στα νεώτερα χρόνια, και θεωρείται άτιμη η έναρξη επιχειρήσεων χωρίς προηγούμενη ειδοποίηση. Αν και δεν υπήρχε συγκεκριμένη και αποδεκτή από όλους διαδικασία για την κήρυξη του πολέμου, φαίνεται ότι κατά κανόνα αποστέλλονταν κήρυκες στον αντίπαλο, για να κοινοποιήσουν και την αιτία του πολέμου. Η αναζήτηση κινήτρων τα οποία νομιμοποιούσαν την ανάληψη επιθετικών πρωτοβουλιών μάλλον ήταν κανόνας στα αρχαία χρόνια, κάτι που άλλωστε δηλώνεται ευθέως από τον Πλάτωνα στον διάλογο του *Αλκιβιάδης*.

Οι Θρησκευτικοί περιορισμοί στη διεξαγωγή των μαχών

Τόσο στην Ελλάδα και στη Ρώμη, υπήρχε μεγάλη ευαισθησία αναφορικά με τον σεβασμό που έπρεπε να δείχνουν οι εμπόλεμοι σε οτιδήποτε σχετιζόταν με τη λατρεία των θεών και όσους θεωρούνταν ότι βρισκόνταν υπό την προστασία τους. Οι αρχαίοι Έλληνες μάλιστα ήταν ιδιαίτερα αυστηροί σε τέτοια θέματα και θεωρούσαν απαράδεκτη την καταστροφή, από πολεμική ενέργεια, υλικών αντικειμένων που ανήκαν στους θεούς. Ναοί, τύμβοι, περιοχές αφιερωμένες σε θεούς, ιερά αναθήματα, ακόμα και ολόκληρες πόλεις, βρισκόνταν στο απυρόβλητο και οποιαδήποτε πράξη σε βάρος τους θεωρούνταν ασέβεια. Για αυτό άλλωστε πολλές πόλεις επεδίωκαν να χαρακτηρίζουν ως ιερά άσυλα πολλά κτίρια τους ή και ολόκληρα τμήματά τους, ώστε να διασφαλίζουν θησαυρούς και άλλα πολύτιμα αντικείμενα στους χώρους αυτούς και να προστατεύουν έτσι την περιουσία τους από λεηλασίες και επιδρομές. Δεν ήταν, εξάλλου, λίγοι οι καταδικωμένοι που κατάφεραν τελικά να σώσουν τη ζωή τους καταφεύγοντας ως ιετές σε ναούς και ιερούς χώρους, όπου οι διώκτες τους δεν μπορούσαν πλέον να τους ακολουθήσουν. Πάντως, μετά την τρομακτική και ιδιαίτερα σκληρή για τα δεδομένα του αρχαίου ελληνικού κόσμου αναμέτρηση του Πελοποννησιακού πολέμου παρατηρείται μια εξαχρείωση των ηθών που σήμαινε ότι δεν ήταν πάντα σεβαστή η ζωή των ιετών ή η ακεραιότητα ιερών τόπων.

Η έννοια του αιχμαλώτου

Με τον γνωστό όρο «αιχμάλωτος» ή όπως σήμερα συνηθίζεται η λέξη ως «αιχμάλωτος πολέμου» ορίζεται γενικά οποιοσδήποτε άνθρωπος χάνει την ελευθερία του δια της βίας των όπλων και ειδικότερα εν καιρώ πολέμου. Σε αντιδιαστολή με τους συλληφθέντες υπό άλλης μορφής ένοπλης βίας ή απειλής (π.χ. υπό ληστών, πειρατών, τρομοκρατών, αγρίων ή ημι-αγρίων λαών κ.λπ.) που χαρακτηρίζονται ως «όμηροι».

Η τύχη των αιχμαλώτων στην αρχαιότητα

Στα αρχαία χρόνια δεν υπήρχε η έννοια του «αιχμαλώτου πολέμου» όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, δηλαδή ως ατόμου που τελεί υπό συγκεκριμένο νομικό καθεστώς και έχει

κάποια δικαιώματα. Η τύχη των αιχμαλώτων ήταν απλή και συγκεκριμένη: είτε θα εξοντώνονταν, είτε θα κρατούνταν για να αξιοποιηθούν πολιτικά και διπλωματικά (όπως συνέβη στην περίπτωση των Λακεδαιμονίων που συνελήφθησαν από τους Αθηναίους στην Πύλο το 425π.Χ.), είτε, το συνηθέστερο, θα πωλούνταν ως δούλοι. Η αλήθεια είναι ότι η πώληση των αιχμαλώτων στα σιλαβοπάζαρα ήταν μια ιδιαίτερα επικερδής επιχείρηση και τελικά οι ίδιοι οι αιχμάλωτοι ήταν τα πολυτιμότερα λάφυρα, αφού μπορούσαν, εκτός από το να πωληθούν, να ανταλλάγουν ή να εργαστούν σε καταναγκαστικά έργα. Οι Ρωμαίοι αποδείχθηκαν ιδιαίτερα ικανοί σε αυτή την «αξιοποίηση» των αιχμαλώτων πολέμου, χρησιμοποιώντας τους με πολλούς τρόπους. Αξίζει εδώ να επισημανθεί μια ενδιαφέρουσα διαφορά ανάμεσα στους Ρωμαίους και στους Έλληνες αναφορικά με τη χρήση των αιχμαλώτων. Ενώ οι ρωμαϊκές γαλέρες κινούνταν κατά κανόνα από κωπηλάτες-δούλους, αιχμαλώτους πολέμου σε μεγάλο βαθμό, στις αθηναϊκές τριήρεις, κατά τα χρόνια της δημοκρατίας, υπηρετούσαν ως κωπηλάτες-ναύτες μόνο ελεύθεροι πολίτες, οι οποίοι μάλιστα είχαν την υποχρέωση να διατηρούν ο καθένας το δικό του κουπί!

Η τύχη των ηττημένων του πολέμου

Το τέλος της μάχης σήμαινε και τον απολογισμό των απωλειών. Οι μεγαλύτερες απώλειες των ηττημένων προκαλούνταν από τον πανικό της φυγής, καθώς αυτοί έτρεχαν με ακάλυπτη την πλάτη και έπεφταν ο ένας πάνω στον άλλον, ιδιαίτερα όταν βρίσκονταν σε στενωπό. Παρά τη σκληρότητα της μάχης της φάλαγγας οι νεκροί αποτελούσαν μικρό ποσοστό των μαχητών, περίπου 2-7% για τους νικητές και ως το πολύ 14% για τους ηττημένους. Αυτό πιθανότατα οφειλόταν στην αδυναμία της καταδίωξης των οπισθοχωρούντων χαμένων της μάχης από τους βαριά οπλισμένους οπλίτες, πράγμα που ειδικά για τους Σπαρτιάτες αποτελούσε τον κανόνα. Εξάλλου σπανίως θα ριψοκινδύνευε η φάλαγγα των νικητών να κυνηγήσει τους άτακτα υποχωρούντες εχθρούς της γιατί κάτι τέτοιο θα εξέθετε σε περιττούς κόπους και απώλειες τους νικητές τη στιγμή που η έκβαση της μάχης ήδη είχε κριθεί. Λίγα πράγματα πληροφορούμαστε και για τους αιχμαλώτους στο πεδίο της μάχης. Όσοι δεν κατάφεραν να διαφύγουν, παραδίδονταν απλώνοντας τα χέρια ή κατεβάζοντας την ασπίδα τους. Μετά το τέλος του πολέμου οι αιχμάλωτοι συνήθως επέστρεφαν στην πατρίδα τους. Η μεταχείριση των αιχμαλώτων εξαρτιόταν από πολλούς παράγοντες. Ο κανόνας θέλει το τέλος της μάχης να συνοδεύεται από τη σκύλευση των ηττημένων νεκρών, παράδοση που απαντάται ήδη από στο ομηρικό έπος, των οποίων τα όπλα θα χρησιμεύσουν στο στήσιμο του τροπαίου και ως αναθήματα στους τοπικούς ναούς και στα μεγάλα πανελλήνια ιερά, έτσι ώστε να δαιωνισθεί η ανάμνηση της νίκης. Η περισυλλογή και ταφή των νεκρών αποτελούσε ένα ιερό δημόσιο καθήκον, για το οποίο υπεύθυνοι ήταν οι ίδιοι οι στρατηγοί. Η ανάγκη περισυλλογής των νεκρών αποτελούσε και τον ουσιαστικότερο τρόπο αναγνώρισης της ήττας από τον ηττημένο, καθώς τον υποχρέωνε να ζητήσει με σπονδές την άδεια από τον κυρίαρχο του πεδίου της μάχης να του επιτρέψει να μαζέψει και να ενταφιάσει τους δικούς του νεκρούς. Το καθήκον αυτό βλέπουμε να παραμελείται μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, όπως π.χ. ήταν η σικελική καταστροφή για τους Αθηναίους. Αντίθετα υπό ομαλές περιστάσεις η αμέλεια στην εκπλήρωση αυτού του ιερού καθήκοντος επέσειε βαριές τιμωρίες, όπως για παράδειγμα συνέβη με τους Αθηναίους στρατηγούς της ναυμαχίας των Αργινουσών το 406 π.Χ οι οποίοι καταδικάστηκαν σε θάνατο, αν και είχαν νικήσει τους Πελοποννησίους, επειδή λόγω θαλασσοταραχής δεν περισυνέλεξαν τα σώματα των πνιγμένων.³

³ Δ. Μαρκαντωνάτος, «Κανόνες και έθιμα πολέμου στον αρχαίο κόσμο» στο *Ο Πόλεμος στην αρχαιότητα. Πρακτικές –Κανόνες – Ηθη – Έθιμα*, Εκδόσεις Περισκόπιο 2010, σελ. 10-22

Γ. Στάϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα* εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2005, σελ. 322-331

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΜΑΧΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΞΗΡΑΣ

Ο ΟΜΗΡΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΜΑΧΗΣ-ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΗΡΩΩΝ

Τακτικές πολέμου στα Μυκηναϊκά και στα Γεωμετρικά χρόνια

ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ

Στα ομηρικά χρόνια η έκβαση της μάχης καθοριζόταν από την μονομαχία των προμάχων (ηρώων), δηλαδή των βασιλέων και των ευγενών οι οποίοι υπερείχαν από τους κοινούς θνητούς τόσο επειδή διέθεταν καλύτερο εξοπλισμό, όσο και αρτιότερη στρατιωτική εκπαίδευση. Στα έπη του Ομήρου οι ήρωες χρησιμοποιούν και πολεμικά άρματα για να μεταβούν στο πεδίο της μάχης και δεν τα είχαν για να εφορμήσουν με αυτά εναντίον των εχθρών, όπως συνήθιζαν οι λαοί της Ανατολής προφανώς επειδή το ορεινό του εδάφους απέτρεπε από κάτι τέτοιο. Σε άλλες περιπτώσεις οι βασιλιάδες χρησιμοποιούσαν το άρμα είτε για να πάνε γρήγορα σε κάποιο άλλο μέτωπο της μάχης, όπου κρινόταν αναγκαία η παρουσία τους, είτε για να οπισθοχωρήσουν γρήγορα και με ασφάλεια εάν η μάχη είχε χαθεί. Στην αρχή οι αντίπαλοι μονομάχοι έριχναν τα ακόντια τους από απόσταση ο ένας στον άλλον με σκοπό να τον πλήξουν θανάσιμα. Ακολούθως επιτίθετο ο ένας κατά του άλλου με τα δόρατα και όταν αυτά έσπαζαν με τα ξίφη. Η μονομαχία λαμβάνει χώρα προ της παρατάξεως. Τα άρματα χρησιμεύουν εν προκειμένω μόνο για τη φυγή ή την καταδίωξη. Η διαδικασία είναι η εξής : Ο ήρωας βγαίνει μπροστά . Η μονομαχία αρχίζει με την εξακόντιση των δοράτων , ακολουθεί δε ξιφομαχία. Η μονομαχία προ της παρατάξεως, συχνά μεταξυ επιλέκτων, αποτελεί κοινή πρακτική σε όλους τους λαούς της Μεσογείου ' τις περισσότερες φορές (όπως και στον Όμηρο) σε αυτές κρίνεται (ή συμφωνείται να κριθεί) η μάχη ή και ολόκληρος ο πόλεμος. Η δεύτερη φάση συνίσταται στην σύγκρουση με σκοπό τη **ρήξη της εχθρικής φάλαγγος.**

ΡΙΨΗ ΑΚΟΝΤΙΩΝ

Κοιτάζοντας ένα ακόντιο, βλέπει κανείς την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους, αφού ήταν από τα πρώτα όπλα που χρησιμοποίησε ο πρωτόγονος άνθρωπος για την επιβίωσή του. Από το κομμάτι ξύλου βέβαια μέχρι τα σημερινά αεροδυναμικού σχήματος ακόντια, οι παρεμβάσεις και εξελίξεις σε αυτό ήταν πολλές ανά τους αιώνες.

Όταν οι άνθρωποι οργανώθηκαν κοινωνικά και θα αναφερθούμε συγκεκριμένα στην αρχαία Ελλάδα, η ανάγκη για αντοχή και επιδεξιότητα, εξελίχθηκε σε καιρούς ειρήνης σε αγωνιστική ευγενή άμιλλα. Οι αρχαίοι ακοντιστές φρόντιζαν να ασκούνται συχνά στην ρίψη ακοντίου, μια και αυτό αποτελούσε το βασικό επιθετικό τους όπλο. Το ακόντιο, που προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη 'άκων', εκτός του πολέμου και των αγωνισμάτων χρησίμευε και στο κυνήγι.

Το ακόντιο είναι ένα όργανο που ακόμα και σήμερα, οι όποιες αλλαγές του ανέμου το επηρεάζουν. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε λοιπόν ότι σε μια επίθεση ακοντιστών σε μάχη, σίγουρα θα έπαιρναν υπ' όψιν την φορά του ανέμου, αφού τα μικρά και ελαφριά ακόντια που είχαν, δεν θα μπορούσαν να φτάσουν την επιθυμητή απόσταση. Επίσης ένας άλλος παράγοντας πιθανών απωλειών θα ήταν και ο αυτοτραυματισμός. Οι δυνάμεις που ασκούνται στον ώμο και τον αγκώνα του ακοντιστή είναι μεγάλες.

Το χέρι τεντώνει πίσω και γυρίζει εμπρός και επάνω που μαζί με το γύρισμα της μέσης για την εκτόξευση, παίρνει κλίση επιβαρυντική για τους μύες που προκαλεί σοβαρούς τραυματισμούς. Έχει υπολογιστεί από Γερμανό προπονητή ότι η ταχύτητα την οποία αναπτύσσει ένα ακόντιο μετά την εκτόξευση φτάνει μέχρι τα 115χλμ την ώρα. Η Ιλιάδα αποτελεί το πρώτο γραπτό ελληνικό κείμενο με γενική περιγραφή κακώσεων των άνω άκρων των ακοντιστών από τις οποίες οι περισσότερες είναι στην ζώνη του ώμου!

Οι Έλληνες σίγουρα είχαν την καλύτερη τεχνική ρίψης, αφού αυτή επικράτησε μέχρι σήμερα και δεν διαφέρει σε πολλά σημεία από τον βασικό σημερινό τρόπο ρίψης, απλά έχει προσαρμοστεί στα σύγχρονα ακόντια και τις βελτιωτικές κινήσεις των αθλητών. Ο ακοντισμός, εκτός από μεμονωμένο άθλημα, ήταν και ένα από τα αγωνίσματα του πεντάθλου και εμφανίστηκε για πρώτη φορά στους Ολυμπιακούς αγώνες το 708 π.Χ. Τα είδη ρίψης ακοντίου ήταν ο εκηβόλος ακοντισμός, η ρίψη δηλαδή του ακοντίου σε μήκος και ο στοχαστικός, η ρίψη σε στόχο που επικράτησε να γίνεται με άλογα και λεγόταν έφιππος στοχαστικός ακοντισμός.

Τα ακόντια που χρησιμοποιούσαν ήταν βέργες στο ύψος των αθλητών, περίπου στο 1.70εκ. διαμέτρου 3.5εκ. αλλά χρησιμοποιούσαν και κοντύτερα που το μήκος τους έφτανε από 1.20 με 1.35 και θα πρέπει να ήταν ελαφρύτερα από αυτά των πολεμιστών. Για την αποφυγή ατυχημάτων δεν χρησιμοποιούσαν συνήθως μεταλλική αιχμή και το ακόντιο αυτό λεγόταν αποτομέυς. Για να έχει όμως σταθερή πορεία στην βολή και να πέφτει με την μύτη, προσάρμοζαν ένα έρμα, δηλαδή ένα πρόσθετο βάρος σαν μεταλλικό δαχτυλίδι.

Η βασική διαφορά από τα σημερινά ακόντια ήταν η αγκύλη, μια λωρίδα δέρματος προσαρμωμένη στο κέντρο βάρους του ακοντίου με μήκος περίπου στα 40εκ. Αυτή την χρησιμοποιούσαν στο κυνήγι αλλά και στον πόλεμο. Παραμένει ερώτημα αν ήταν δεμένη πάνω στο ακόντιο, όπως στις περιπτώσεις πολέμου και κυνηγιού και έφευγε μαζί του η έμενε στο χέρι του αθλητή μετά την εκτίναξη. Τα ακόντια αυτά λέγονταν μεσάγκυλα και ο κόμβος της αγκύλης άμμα ή έναμμα.

Η χρήση της αγκύλης φαίνεται ότι βοηθούσε στην αύξηση της δύναμης της ρίψης και έκανε πιο ασφαλή και άνετη την λαβή και έδινε στο ακόντιο μια περιστροφική κίνηση γύρω από τον άξονα του, που του έδινε μια σταθερή πορεία και το βοηθούσε να διανύσει μεγαλύτερη απόσταση.

Η ρίψη του ακοντίου στον εκηβόλο ακοντισμό, γινόταν από ένα σταθερό σημείο που ονομαζόταν βαλβίς και το οποίο απαγορευόταν να ξεπεράσει, η δε βολή για να είναι έγκυρη έπρεπε να πέσει μέσα στην περιοχή που οριζόταν από τρεις πλευρές και ήταν άκυρη αν έβγαινε έξω από αυτές, ό,τι ισχύει δηλαδή σήμερα με τον τομέα ρίψης που αλλάζει μόνο στις μετρήσεις και το σχήμα. Ο αθλητής έδενε την αγκύλη, έβαζε τον δείκτη και το μεσαίο δάκτυλο σε αυτήν και με τα άλλα τρία κρατούσε το ακόντιο. Πριν ξεινήσει την φορά του, τέντωνε το δεξί χέρι προς τα πίσω και έσπρωχνε με το αριστερό το ακόντιο για να σφίξει την αγκύλη.

Κρατώντας το ακόντιο κοντά στο κεφάλι ξεινούσε το τρέξιμο και πριν την βαλβίδα έστρεφε σώμα και κεφάλι προς τα δεξιά, τεντώνοντας συγχρόνως το δεξί χέρι προς τα πίσω, σχηματίζοντας με το ακόντιο μια γωνία περίπου 45 μοιρών. Κάνοντας ένα σταυρωτό βήμα έφερε το δεξί πόδι πάνω από το αριστερό, λύγιζε ελαφρά τα γόνατα και μετά τέντωνε το αριστερό πόδι μπροστά, έκοβε την φορά της κίνησης και εκτίναζε το ακόντιο πάνω από το κεφάλι του, τεχνική που χρησιμοποιείται και σήμερα, με επιπλέον πρόσθεση σταυρωτών βημάτων. Κατά την εκτίναξη του ακοντίου ο αθλητής τραβούσε την αγκύλη, η οποία ζετυλιγόταν δίνοντας στο ακόντιο μια περιστροφική κίνηση. Η τεχνική αυτή εφαρμόζοταν και στα ακόντια των κυνηγών και στα ελαφρά κοντά πολεμικά ακόντια, τα οποία δεν είχαν σαυρωτήρα, αλλά μόνο αιχμή.

ΦΑΛΑΓΓΑ

Οι Ευρωπαϊκές γλώσσες διαθέτουν πληθώρα ελληνικών λέξεων, απόδειξη της προσφοράς των αρχαίων Ελλήνων στη διαμόρφωση του σύγχρονου πολιτισμού. Ανάμεσα σε αυτές τις λέξεις βρίσκεται και ο όρος **φάλαγγα**. Η τελευταία κατά την αρχαιότητα σηματοδότησε μια καθοριστική μεταβολή στη παγκόσμια στρατιωτική ιστορία και στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου. Η σπλιτική φάλαγγα κυριάρχησε στην ελληνική πολεμική τακτική για τέσσερις αιώνες. Χάρη σε αυτή οι Έλληνες κατάφεραν να υπερασπιστούν την ελευθερία τους έναντι

των Περσών στον Μαραθώνα και στις Πλαταιές και να δημιουργήσουν μια νέα αντίληψη για τη συμμετοχή του ανθρώπου στη διοίκηση της πολιτείας. Η χρησιμοποίηση της οπλιτικής φάλαγγας κατά τον 8ο αι. π.Χ. αποκλήθηκε εύστοχα από κάποιους ιστορικούς «Οπλιτική Επανάσταση», μια επανάσταση της οποίας τις συνέπειες για την ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού βιώνουμε μέχρι και σήμερα.

Η κατάρρευση του Μυκηναϊκού πολιτισμού άνοιξε για τους Έλληνες την περίοδο η οποία ονομάστηκε ελληνικός μεσαίωνας. Χαρακτηριστικό της εποχής εκείνης υπήρξε η πολιτική και τεχνολογική οπισθοδρόμηση και η διάσπαση του ενιαίου μυκηναϊκού χώρου στο Αιγαίο σε πολυάριθμες μικρές κοινότητες οι οποίες διατηρούσαν περιορισμένες επαφές μεταξύ τους. Ο ελληνικός μεσαίωνας ήταν ιδιαίτερα ταραγμένος και οι μικροί οικισμοί έρχονταν συχνά σε σύγκρουση. Κάθε νόμισμα, όμως, έχει δύο όψεις. Τότε τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη των αντιλήψεων οι οποίες διαμόρφωσαν το μεγαλείο του κλασικού πολιτισμού. Η ανάπτυξη των αντιλήψεων αυτών άλλαξαν τον τρόπο οργάνωσης της άμυνας και έτσι δημιουργήθηκε η κυριότερη μέθοδος οργάνωσης του στρατού ξηράς, η οπλιτική φάλαγγα την οποία χρησιμοποιούσαν με μερικές παραλλαγές διάφορες πόλεις- κράτη (Σπάρτη, Θήβα, κ.τ.λ.).

Γενικά με τον όρο φάλαγγα ονομάστηκε στην Ελλάδα η παραλληλόγραμμη διάταξη μάχης με ιδιαίτερη οργάνωση από λογχοφόρους που πολεμούσαν σε πυκνή παράταξη με τα δόρατά τους προτεταμένα, δημιουργώντας ένα τείχος δοράτων με οποίο μπορούσαν να πλήττουν τους εχθρούς από σχετικά ασφαλή απόσταση, όπως η Μακεδονική φάλαγγα που τελειοποίησε αυτή την τεχνική.

Κατά την αρχαϊκή περίοδο διαμορφώθηκε ο τρόπος οργάνωσης και παράταξης της φάλαγγας κατά την μάχη. Οι οπλίτες τοποθετούνταν ο ένας δίπλα στον άλλον σχηματίζοντας ένα τείχος με τις ασπίδες τους, ενώ οι ώμοι τους ακουμπούσαν μεταξύ τους. Λόγω του σχήματος και του τρόπου στήριξης της ασπίδας κάθε οπλίτης κάλυπτε το μισό από το σώμα του, ενώ το υπόλοιπο μισό προστατευόταν από τον οπλίτη που βρισκόταν στα δεξιά του. Επομένως κάθε οπλίτης ήταν υπεύθυνος για την ασφάλεια του διπλανού του, γιατί αν δειλίαζε θα έθετε σε κίνδυνο τη συνοχή ολόκληρης της φάλαγγας. Πίσω από την πρώτη γραμμή των οπλιτών παρατάσσονταν οι υπόλοιποι συμπολεμιστές τους σε βάθος οχτώ αντρών, αν και υπήρχε το ενδεχόμενο παράταξης σε αραιότερη ή πυκνότερη διάταξη, από τέσσερις έως δεκαέξι σειρές. Οι τρεις – τέσσερις πρώτες σειρές της φάλαγγας είχαν τα δόρατά τους στραμμένα προς τον αντίπαλο, ώστε ο επιτιθέμενος στη φάλαγγα να χρειαστεί να περάσει από τρεις τουλάχιστον αλληπάλληλες σειρές αιχμών μέχρι να φτάσει στη πρώτη γραμμή της παράταξης. Οι τελευταίες σειρές είχαν τα δόρατά τους στραμμένα προς τα πάνω για να μην τραυματίσουν όσους βρισκόνταν στις προηγούμενες σειρές.

Το βάθος της φάλαγγας αποτελούσε μεγάλο πρόβλημα για τους στρατηγούς της εποχής. Εάν δεν ήταν αριετό η παράταξη κινδύνευε από «παράρρηξι», δηλαδή διάσπαση από πυκνότερα οργανωμένους αντιπάλους, αν αντίθετα η παράταξη διέθετε μεγάλο βάθος περιοριζόταν σε μήκος, συνεπώς αυξάνονταν ο κίνδυνος κύκλωσης από όλες τις πλευρές. Για την αποφυγή της περικύκλωσης χρησιμοποιούσαν κατά κανόνα δυνάμεις «ψιλών» ή ιππείς με αβέβαιο όμως αποτέλεσμα.

Άλλες φορές υποστήριξη στη φάλαγγα μπορούσαν να προσφέρουν ελαφρύτερα οπλισμένα σώματα, τοξότες ή σφενδονήτες. Της κυρίως μάχης προηγούνται συχνά αψιμαχίες στο μεταίχμιο των δύο παρατάξεων, συγκρούσεις ψιλών ή του ιππικού, που έχουν ως σκοπό την εξακρίβωση της διάταξης και των δυνάμεων του αντιπάλου και την κατόπτευση της μορφής του πεδίου της μάχης. Εκείνη τη στιγμή και ενώ η μάχη φαίνεται πλέον αναπότρεπτη ή έχει ήδη αρχίσει, ακολουθεί η δεύτερη θυσία, τα ονομαζόμενα «σφάγια»: μια κατσίκα στο σπαρτιατικό στρατό, ή, όπως δείχνουν οι παραστάσεις των αττικών αγγείων, ένα κριάρι, σφάζεται γρήγορα απέναντι στον εχθρό που ήδη έχει ξεινήσει, και το αίμα του αφήνεται να τρέξει στη γη. Δεν υπάρχει βωμός, ούτε καίονται τα ιερά. Δεδομένου ότι ο στρατός δεν μπορεί πλέον να κάνει πίσω, το νόημα της θυσίας περισσότερο από μαντικό είναι

παρακλιητικό ή-κατ' άλλους- εξιλαστήριο. Στη συνέχεια, ακολουθούν οι φάσεις της συμπλοκής: η επίθεση με τα δόρατα και η ξιφομαχία, ο «ωθισμός», η «παράρρηξις» και τέλος η «κύκλωσις» του ηττημένου. Η επιδρομή αρχίζει με το δορατισμό, την επίθεση με το δόρυ. Ενεργά συμμετέχουν σ' αυτή μόνο οι τρεις πρώτες σειρές, που προχωρούν κρατώντας τα δόρατα σε οριζόντια θέση. Τα δόρατα της τέταρτης σειράς λόγω του μήκους των δεν είναι δυνατόν να προεξείχαν της παρατάξεως. Οι τελευταίες σειρές έχουν συνεπώς εφεδρικό και βοηθητικό ρόλο: αφενός εξασφαλίζουν την αντικατάσταση των πεσόντων ή των κουρασμένων, αφετέρου ασκούν φυσική πίεση στους μπροστινούς αποκλείοντας συγχρόνως κάθε δυνατότητα φυγής τους. Αποφασιστική για την παραπέρα πορεία της μάχης είναι η στιγμή της σύγκρουσης των δύο μετώπων των οπλιτών και συγκεκριμένα η φυσική πίεση που ασκεί η μία παράταξη στην άλλη, σπρώχνοντάς την προς τα πίσω. Η εικόνα της μάχης στο σημείο αυτό θυμίζει εκείνη ενός σύγχρονου αγώνα ράγκμπυ. Το κύριο ρόλο στη φάση αυτή είχε το πλήθος και το συσσωρευμένο-καθώς οι πίσω σπρώχνουν τους μπροστινούς τους-βάρους των σωμάτων, που πέφτει βίαια πάνω στον αντιπάλο. Τον ωθισμό ακολουθεί μάχη σώμα προς σώμα ώπου να υπάρξει ρήγμα την παράταξη που έχει ήδη υποχωρήσει κάτω από την πίεση του αντιπάλου. Ιδιαίτερα επικίνδυνο ήταν το σημείο της συνοχής, το κέντρο. Μετά τη διάσπαση της παρατάξεώς του, ο στρατός αποτελείται πλέον από μεμονωμένους οπλίτες ανυπεράσπιστους απέναντι στο προελαύνον τείχος της φάλαγγος και τρέπεται αναγκαστικά σε φυγή. Η κύκλωσις αποτελεί τον τακτικό στόχο των αντιπάλων και είναι το αποτέλεσμα της διάσπασης της εχθρικής γραμμής ή του υπερκερασμού, κατά κανόνα του αριστερού κέρατος, από την δεξιά του αντιπάλου, στην οποία βρίσκεται το κέντρο βάρους της επίθεσης και όπου είναι τοποθετημένες οι καλύτερες δυνάμεις. Η κύκλωση προϋποθέτει συνεπώς ελιγμό του επιτιθεμένου δεξιού κέρατος. Η αποφυγή του κινδύνου της κύκλωσης είναι φυσικό να αποτελεί κύριο μέλημα του στρατηγού κατά τη διάταξη της φάλαγγος και κατά την πορεία της μάχης. Το δίλημμα για τον στρατηγό έγκειται εν προκειμένω στην επιλογή μιας εις μήκος παρατάξεως που αποκλείει μεν την κύκλωση, μειώνει ωστόσο την αντοχή στην απόπειρα παραρρήξεως, ή αντίθετα της βαθείας παρατάξεως, που είναι όμως εκτεθειμένη άμεσα στον κίνδυνο της κυκλώσεως.

Τα πρώτα χρόνια που οι στρατηγοί χρησιμοποιούσαν την μέθοδο της οπλιτικής φάλαγγας οι μάχες γίνονταν συνήθως με αμοιβαία συμφωνία για τη διεξαγωγή τους σε μέρος που πολλές φορές είχαν προεπιλέγει αποφεύγοντας τους δε αιφνιδιασμούς και τις ενέδρες. Πρώτος ο στρατηγός Μιλτιάδης στη αυγή της κλασικής εποχής υιοθέτησε στη μάχη του Μαραθώνα ένα διαφορετικό σχέδιο. Τοποθέτησε τις δυνάμεις της φάλαγγας δίνοντας βάρος στα δύο άκρα και όχι στο κέντρο όπως γινόταν συνήθως. Έτσι κατάφερε να περικυκλώσει και να εξουδετερώσει τους Πέρσες. Η μεγάλη, όμως, μεταβολή στη τακτική της φάλαγγας σημειώθηκε από τον Θηβαίο στρατηγό Επαμεινώνδα ο οποίος επινόησε την τακτική της «λοξής φάλαγγας» καθώς και του επίλεκτου σώματος του Ιερού Λόχου. Σε γενικές γραμμές φαίνεται πως η βασιική αρχή της λοξής φάλαγγας ήταν η συγκέντρωση μεγάλης δύναμης όχι στη δεξιά άκρη της παράταξης, αλλά στην αριστερή, ώστε να βρίσκονται απέναντι στο δυνατό δεξί κέρατος της αντίπαλης παράταξης. Έτσι, λοιπόν, οι Θηβαίοι προκαλούσαν ρήγμα στην παράταξη των αντιπάλων και τους ανάγκαζαν σε φυγή.

Κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας της η Θήβα είχε απαιτήσει από το βασιλιά της Μακεδονίας να στείλει στη Βοιωτία ως όμηρο τον γιο του Φιλίππου. Ο Φίλιππος Β' μελέτησε τον τρόπο με τον οποίο μάχονταν οι Θηβαίοι και επινόησε κάποιες βελτιώσεις. Όταν επέστρεψε στη Μακεδονία σχεδίασε τη Μακεδονική φάλαγγα με την οποία ο γιος και διάδοχος του Φιλίππου, ο Αλέξανδρος κατόρθωσε να κατακτήσει την Περσική Αυτοκρατορία συντρίβοντας τους στρατούς της Ανατολής. Κύριο πλεονέκτημα της Μακεδονικής φάλαγγας υπήρξε η τρομερή δύναμη κρούσης που παρέτασσε στο εμπρόσθιο τόξο, καθώς οι σάριες των τριών πρώτων σειρών εκτεινόταν τουλάχιστον πέντε μέτρα μπροστά από το μέτωπό της. Το βάρος των ανδρών της έδινε μία ακαταμάχητη ορμή που ήταν πρακτικά αδύνατο να σταματηθεί από μπροστά. Υπήρχαν, όμως, και πολλά μειο-

νεκτήματα της Μακεδονικής φάλαγγας. Τα κύρια από αυτά υπήρξαν τα εκτεθειμένα πλευρά της και η αδυναμία άμυνας σε περίπτωση διάσπασης ή ρήγματος. Οι φάλαγγες δεν διέθεταν ούτε τον οπλισμό ούτε την εκπαίδευση για να αντιμετωπίσουν εκ του συστάδην αντιπάλους με ροπή στην ξιφομαχία, όπως οι λεγεωνάριοι με τις ευέλικτες ασπίδες τους (scutum) και τα φονικά κοντά ξίφη τους (gladius). Συνοψίζοντας, για να αποτελέσει η Μακεδονική φάλαγγα στοιχείο μιας νικηφόρας συνταγής έπρεπε να δίνει μάχη σε επίπεδο εδάφους χωρίς ανωμαλίες. Επίσης, έπρεπε να υποστηρίζει τα πλευρά της επαρκώς από ιππικό και να οδηγεί σε ασφαλείς για αυτήν ελιγμούς και όχι σε καταδίωξη.

Ο οπλιτικός τρόπος πολέμου όπως μας είναι γνωστός από τις πηγές της Κλασικής περιόδου, είχε πλέον διαμορφωθεί έως τους Μηδικούς πολέμους (490-479 π.Χ.). Όταν οι στρατοί δύο αντίπαλων πόλεων-κρατών συναντιούνταν, οι οπλίτες τους σχημάτιζαν φάλαγγα, τασσόμενοι σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, δηλαδή σε κλειστό σχηματισμό (κλειστή τάξη). Έτσι παρατάσσονταν οι στοιχοί και οι ζυγοί της οπλιτικής φάλαγγας. Κάθε οπλίτης διέθετε έκταση περίπου ενός τετραγωνικού μέτρου προκειμένου να μάχεται και να ελίσσεται. Οι οπλίτες μπορούσαν να παραταχθούν σε ανοικτότερους σχηματισμούς, αν χρειαζόταν (π.χ. η ανοικτότερη τάξη εφαρμοζόταν συχνά κατά τη συντεταγμένη προέλαση έως το πεδίο ή αν το μήκος του εχθρικού μετώπου έπρεπε οπωσδήποτε να καλυφθεί εξολοκλήρου). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η απόσταση μεταξύ τους αυξανόταν τόσο στο μήκος μετώπου της φάλαγγας όσο και στο «βάθος» της. Από την άλλη πλευρά, αν η φάλαγγα έπρεπε να μετατραπεί στο γνωστό συμπαγές και αδιάρρηκτο «τείχος» από ασπίδες, οι οπλίτες πλησίαζαν τόσο μεταξύ τους, ώστε οι ώμοι τους ακουμπούσαν. Επρόκειτο για την κατάλληλη τακτική όταν η φάλαγγα έπρεπε να ασκήσει μεγαλύτερη πίεση στον αντίπαλο ή να διασφαλίσει την καλύτερη δυνατή αυτοπροστασία της. Ήταν ο ιδανικός κλειστός σχηματισμός (αν και είχε κάποια μειονεκτήματα) επειδή κατά την εφαρμογή του, η δεξιά ακάλυπτη πλευρά του οπλίτη προστατευόταν από την ασπίδα του συστρατιώτη ο οποίος ήταν ταγμένος στα δεξιά του. Έτσι, σχηματιζόταν μια συμπαγής αδιάρρηκτη παράταξη η οποία στηριζόταν στην αλληλοπροστασία και την αλληλεγγύη των μαχίμων της.

Η αποστολή των «προμάχων» των «ηρωικών χρόνων» (Υστερομυκηναϊκής και Γεωμετρικής εποχής), δηλαδή των καλύτερων και περισσότερο ευπατρίδων μαχητών οι οποίοι τασσόταν μπροστά από τους άλλους πολεμιστές, άλλαξε με την εμφάνιση της φάλαγγας και δεν ήταν πλέον οι προσωπικές μονομαχίες με τους προμάχους του εχθρού. Η τωρινή αποστολή τους ήταν να διατηρούν τη συνοχή της φίλιας φάλαγγας και να φονεύουν τους προμάχους της αντίπαλης, με σκοπό να την κλονίσουν και να τη διαρρήξουν. Λόγω αυτής της αποστολής, οι πρόμαχοι παρατάσσονταν στον πρώτο ζυγό της φάλαγγας, ουσιαστικά στην ίδια θέση με εκείνη που κατείχαν στην ασύντακτη παράταξη της Γεωμετρικής περιόδου.

Οι γενναιότεροι και πλέον μεγαλόσωμοι οπλίτες πλασίωναν τους προμάχους στους πρώτους ζυγούς της οπλιτικής παράταξης. Με την πάροδο των αιώνων, άρχισε να καθιερώνεται η συγκέντρωση των περισσότερων ρωμαλέων πολεμιστών στο δεξιό κέρασ της φάλαγγας και δευτερευόντως στο αριστερό. Τα αίτια της συγκεκριμένης τάσης είναι τα ακόλουθα. Η οπλιτική παράταξη αποτελούνταν από τρία βασικά τμήματα: το κέντρο, το δεξιό κέρασ (ή πτέρυγα) και το αριστερό κέρασ. Η τιμητικότερη τοποθέτηση στη φάλαγγα ήταν στο δεξιό κέρασ της, στελεχωμένο πάντα από επίλεκτους. Αυτό συνέβαινε επειδή στη δεξιά πτέρυγα στηριζόταν το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι το σύνολο της φάλαγγας. Το κύριο αίτιο της συγκεκριμένης κατανομής ήταν η ανεξέλεγκτη τάση των οπλιτών όλης της παράταξης να παρεκκλίνουν κατά τη μάχη, μη-συνειδητά προς εκείνη την κατεύθυνση, προκειμένου να καλύπτεται η δεξιά ευάλωτη πλευρά τους. Όμως, δεν υπήρχαν άλλοι οπλίτες στα δεξιά εκείνων που ετίθεντο στο δεξιό άκρο της φάλαγγας, προκειμένου να τους προστατεύσουν με τις ασπίδες τους. Λόγω αυτής της κατάστασης, οι ακραίοι πολεμιστές στα δεξιά έπρεπε να είναι αναγκαστικά οι ισχυρότεροι της φάλαγγας. Αν εκείνοι καταβάλλονταν

κατά τη σύρραξη, θα διαλυόταν το σύνολο της. Για αυτόν τον λόγο, ο διοικητής της φάλαγγας βρισκόταν συνήθως στη δεξιά πτέρυγα, πλαισιωμένος από τους προμάχους του. Αν η οπλιτική παράταξη αποτελείτο από συνασπισμένες δυνάμεις διαφόρων πόλεων-κρατών, το δεξιό κέρασ απαρτιζόταν κατά κανόνα από τα τμήματα των ηγεμονίδων πόλεων. Τέτοιες πόλεις ήταν η Σπάρτη, το Άργος, η Αθήνα, η Θήβα, οι Συρακούσες, ο Αιράγας, ο Τάρας, η Μίλητος κ.α., οι οποίες θα είχαν εξάλλου τα μεγαλύτερα οφέλη από την ενδεχόμενη νίκη της συμμαχίας τους. Για παράδειγμα, κατά τη μάχη των Πλαταιών εναντίον των Περσών, οι Σπαρτιάτες επάνδρωσαν το δεξιό ελληνικό κέρασ λόγω της πολεμικής δεινότητάς τους. Οι οπλίτες των Αθηνών, της δεύτερης ισχυρότερης πόλης, κατέλαβαν την αριστερή πτέρυγα (όπως συνηθιζόταν για τη δεύτερη ισχυρότερη δύναμη).

Οι «επιστάτες ουραγοί» ήταν άλλοι επίλεκτοι μάχιμοι της οπλιτικής φάλαγγας, τασσόμενοι στον τελευταίο ζυγό. Συνήθως ήταν βετεράνοι πολεμιστές με μακροχρόνη πείρα. Βασικός στόχος τους ήταν να διατηρούν την τάξη και τη συνοχή της φάλαγγας, επιτηρώντας την από τον τελευταίο ζυγό. Κύρια αποστολή τους ήταν η αποτροπή της λιποψυχίας των νεότερων μαχητών, που βρισκόνταν κυρίως στους μεσαίους ζυγούς. Οι οπλίτες γενικά των τελευταίων ζυγών αποκαλούνταν «ουραγοί» και ήταν επιφορτισμένοι με τη διατήρηση του αδιάσπαστου όλης της φάλαγγας, «ενθαρρύνοντας» τους οπλίτες των μπροστινών γραμμών ακόμη και με τις αιχμές των δοράτων τους (!) Σε περίπτωση που η φάλαγγα δεχόταν επίθεση από τα νώτα, η αποστολή των ουραγών και επιστατών ουραγών ήταν η υπεράσπιση της. Αν ο αντίπαλος κατόρθωνε να υπερκεράσει την φάλαγγα ή ομοίως να εκμεταλλευθεί ρήγματα στην παράταξη της, οι ουραγοί έκαναν μεταβολή και καθίσταντο πρόμαχοι της. Το μέτωπο της οπλιτικής φάλαγγας έπρεπε να είναι τουλάχιστον ισόμηκες με το εχθρικό, προκειμένου να αποτραπεί η υπερκέραση της. Αν υφίστατο πλεόνασμα οπλιτών, οι διοικούντες προέκτειναν το μέτωπο της παράταξης έτσι ώστε οι πτέρυγες της να διενεργήσουν υπερκέραση της αντίπαλης φάλαγγας, συνθλίβοντας την έτσι από τα νώτα. Τα κενά (χασμάτα) που εμφανίζονταν μεταξύ των επιμέρους σωμάτων της φάλαγγας κατά την προώθηση της στο πεδίο της σύγκρουσης, συνιστούσαν σημαντικό κίνδυνο για εκείνη. Δημιουργούνταν συνήθως στα σημεία επαφής μεταξύ του κέντρου και των δύο κεράτων. Αν η φάλαγγα συνίστατο από συνασπισμό στρατευμάτων συμμαχών κρατών, όπως π.χ. η ελληνική συμμαχική φάλαγγα στις Πλαταιές, τα κενά εμφανίζονταν συνήθως στα σημεία επαφής των συγκεκριμένων επιμέρους «εθνικών» τμημάτων. Η δημιουργία τους οφειλόταν συχνά σε έλλειψη συντονισμού μεταξύ των διοικητών των τμημάτων, η οποία μεγάλωνε όταν οι πολεμιστές προέρχονταν από διαφορετικές πόλεις-κράτη. Άλλες σημαντικές αιτίες εμφάνισης χασμάτων στη φάλαγγα ήταν η διαφορετική γεωμορφολογία του εδάφους επί του οποίου κινούνταν και μάχονταν τα επιμέρους σώματα της, η διαφορετική πίεση που δέχονταν εκείνα από τα αντίπαλα σώματα και η διαφορετική ταχύτητα προώθησής τους στο πεδίο. Ο αριθμός των ζυγών της οπλιτικής φάλαγγας εξαρτιόταν από το μήκος του μετώπου της αντίπαλης παράταξης, της πολεμικότητας του εχθρού και άλλων παραμέτρων. Μια συνήθης οπλιτική παράταξη είχε «βάθος» τεσσάρων, οκτώ, δώδεκα ή και δεκαέξι ζυγών (γραμμών). Το βάθος των οκτώ ήταν μάλλον το συνηθέστερο όπως φαίνεται και στην αναφορά του Ασκληπιόδοτου ότι οι πρώτες φάλαγγες είχαν τον αναφερόμενο αριθμό ζυγών. Οι κλασικοί Λακεδαιμόνιοι ήταν η εξαίρεση στον κανόνα, τάσσοντας τους οπλίτες τους σε αριθμό ζυγών που δεν ήταν πολλαπλάσιος του 4 αλλά του 6 (το ίδιο χαρακτηριστικό εμφανίζεται και στις υποδιαιρέσεις του σπαρτιατικού στρατού). Αντί των οκτώ ή δεκαέξι ζυγών άλλων ελληνικών οπλιτικών φάλαγγών, το συνηθέστερο βάθος της σπαρτιατικής-λακεδαιμονικής ήταν οι έξι ή οι δώδεκα ζυγοί. Η συγκεκριμένη κατανομή οφειλόταν στην πολεμική δεινότητα των Σπαρτιατών «ομοίων» και δευτερευόντως των Λακεδαιμόνιων υπομειόνων, περιοίκων κ.ά. Έξι ζυγοί τους αρκούσαν προκειμένου να διαρρήξουν οποιαδήποτε άλλη οπλιτική παράταξη βάθους οκτώ ζυγών. Συχνά οι στρατηγοί των οπλιτών αντιμετώπιζαν το δίλημμα ανάμεσα στην αύξηση του μήκους (αριθμός στοίχων) της φάλαγγας τους σε βάρος του βάθους της (αριθμός ζυγών)

ή το αντίθετο. Αυτό συνέβαινε διότι οι δύο «διαστάσεις» της οπλικής παράταξης είχαν την ίδια τακτική σημασία. Αν οι ζυγοί της φάλαγγας υστερούσαν αριθμητικά έναντι των εχθρικών, κινδύνευε από «παράρρηξιν», δηλαδή από ρήγμα στο μέτωπο της λόγω του «βάρους» των περισσότερων εχθρικών ζυγών. Αν οι στήλοι της φάλαγγας υστερούσαν αριθμητικά έναντι των εχθρικών, τότε κινδύνευε από υπερκέρραση.⁴

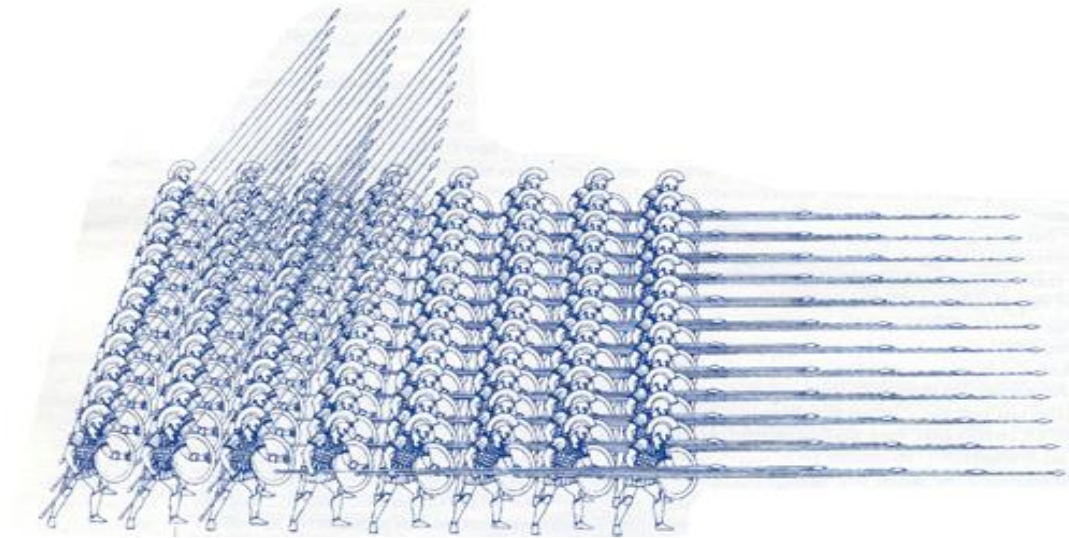
Λεπτομέρεια σύγκρουσης φαλαγγών υπό τη συνοδεία μουσικής αυλού από κορινθιακό κρατήρα του 7^{ου} π.Χ αιώνα

Αναπαραστάσεις αρχαίας φάλαγγας που προελαύνει σε πλήρη σχηματισμό

⁴ Π. Δελιγιάννη, *Οπλικές τακτικές: Η παράταξη των οπλιτών της φάλαγγας*
Γ. Στάϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 78-94

ΛΟΞΗ ΦΑΛΑΓΓΑ

Πολεμική ταχτική που εφαρμόστηκε από το Θηβαίο στρατηγό Επαμεινώνδα το 371 π.Χ., ενάντια στους Σπαρτιάτες στα Λεύκτρα. Αρχηγός των Σπαρτιατών ήταν ο Κλεόμβροτος. Η συνηθισμένη παράταξη στις μάχες, κατά την αρχαιότητα, ήταν σε τρεις γραμμές (δεξιά, κεντρική, αριστερή), με το ίδιο βάθος, ανάλογο με τον αριθμό των οπλιτών. Στη μάχη στα Λεύκτρα, ο Κλεόμβροτος παράταξε το στρατό του σε τρεις γραμμές, που κάθε μία είχε βάθος 12 ασπίδες. Μπροστά σ' όλη την παράταξη τοποθέτησε το ιππικό του. Ο Επαμεινώνδας ενίσχυσε την αριστερή πτέρυγιά του. Σχημάτισε φάλαγγα με βάθος 50 ασπίδων, γιατί ήξερε πως το δεξιό μέρος των αντιπάλων κατείχε ο Κλεόμβροτος με τους Σπαρτιάτες οπλίτες, ενώ στις άλλες γραμμές ήταν οι σύμμαχοι των Σπαρτιατών και πίστευε ότι αν σπάσουν οι Σπαρτιάτες, οι άλλοι θα διαλυθούν.

Μπροστά έβαλε τον Ιερό Λόχο, που τον διοικούσε ο Πελοπίδας. Στο κέντρο και στη δεξιά πτέρυγα παράταξε κλιμακωτά λίγους οπλίτες. Μπροστά από όλη την παράταξη έβαλε το άριστο Θηβαϊκό ιππικό. Έτσι η όλη παράταξη είχε λοξό σχηματισμό. Ήταν μια τολμηρή και ριψοκίνδυνη παράταξη φάλαγγας, αλλά επαναστατική και μεγαλοφυής. Η μάχη ήταν φοβερή και παρά τη γενναιότητα των Σπαρτιατών, η γραμμή τους έσπασε και άτακτα πια εγκατέλειψαν το πεδίο της μάχης. Σκοτώθηκαν ο Κλεόμβροτος, ο Δείνωνας, ο Σφοδρίας και ο γιος του Κλεώνυμος, 400 συνολικά Σπαρτιάτες και 1.000 άλλοι Λακεδαιμόνιοι. Οι Σπαρτιάτες ζήτησαν ανακωχή για να θάψουν τους νεκρούς τους. Η πρωτοφανής τακτική του Επαμεινώνδα έφερε την ήττα στο δυνατότερο και καλύτερα οργανωμένο στρατό της αρχαίας Ελλάδας. Όλη η Ελλάδα θαύμαζε το θρίαμβο του Επαμεινώνδα. Η λοξή φάλαγγα εφαρμόστηκε σαν τακτική και στα επόμενα χρόνια με τα ίδια αποτελέσματα από τον Φίλιππο της Μακεδονίας και τον υιό του, τον Αλέξανδρο ο οποίος όμως αναβάθμισε το ρόλο του ιππικού. Εκτός απ' τους άλλους την εφάρμοσε ο βασιλιάς Φρειδερίκος ο Μέγας, της Πρωσίας και ο Μέγας Ναπολέοντας στα νεότερα χρόνια.

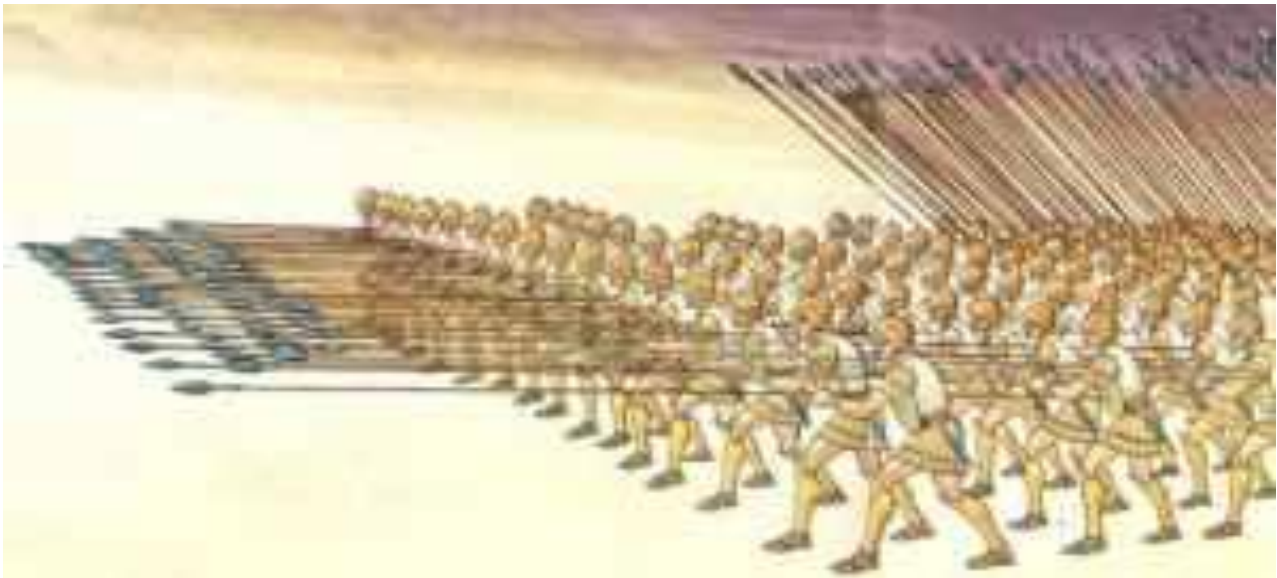
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΦΑΛΑΓΓΑ

Οι «πεζεταίροι» (=πεζοί σύντροφοι) του μακεδονικού στρατού προέρχονταν τόσο από την ίδια τη Μακεδονία όσο και από τις προσαρτημένες επαρχίες της. Κάθε επαρχία όφειλε να δίνει μία τάξη πεζεταίρων, αποτελούμενη από περίπου 1500 άνδρες (αν και ο αριθμός προφανώς δεν παρέμενε σταθερός). Θεωρείται ότι τα σώματα των πεζεταίρων προσάρμοζαν

τον οπλισμό και την εξάρτυσή τους ανάλογα με την ελάχιστη πολεμική τακτική. Έτσι, άλλοτε κρατούσαν ακόντια, άλλοτε κοντά δόρατα και άλλοτε τη γνωστή σάρισα, δόρου μήκους έξι μέτρων.

Η μακεδονική φάλαγγα είχε την καταγωγή της από την οπλιτική φάλαγγα την οποία ο Φίλιππος Β' είχε την ευκαιρία να μελετήσει όταν ζούσε αιχμάλωτος στη Θήβα υπό τον Επαμεινώνδα. Οι φαλαγγίτες ήταν επαγγελματίες στρατιώτες, που ασκούνταν καθημερινά, και γι' αυτό υπερεπεβίονταν έναντι των πολιτών-οπλιτών. Κάθε φάλαγγα αποτελούνταν από 16 επί 16 σειρές στρατιωτών. Στην αρχή και στο μέσον κάθε στήλης υπήρχε ένας αρχηγός. Ο βασικός οπλισμός των στρατιωτών της φάλαγγας ήταν η σάρισα, ένα δόρου μήκους 6 περίπου μέτρων, το οποίο θεωρείται ότι κρατούσαν με τα δύο χέρια κατά την πορεία. Στη βάση κάθε σάρισας υπήρχαν ένας ή δύο σαυρωτήρες, δηλαδή αιχμηρά στηρίγματα για να ακουμπούν με ασφάλεια τη σάρισα στο έδαφος όταν σταματούσαν. Κατά την επίθεση οι πέντε πρώτες σειρές στρατιωτών κρατούσαν τις σάρισες προτεταμένες προς τον εχθρό, σχηματίζοντας έτσι ένα δάσος από αιχμές δοράτων. Όπως προκύπτει από τις περιγραφές αλλά και τα αρχαιολογικά δεδομένα, φαίνεται πως μόνον οι πρώτες σειρές (ή η πρώτη σειρά) φορούσε θώρακα μεταλλικό. Οι υπόλοιποι στρατιώτες της φάλαγγας φορούσαν θώρακα από δέρμα ή πυκνά υφασμένο λινό (όπως αυτός που εικονίζεται στη λεγόμενη «σαρκοφάγο του Αλέξανδρου»). Η εξάρτυσή τους συμπληρωνόταν με περικνημίδες και μεταλλικά κράνη, ενώ το αν κρατούσαν ασπίδες και τι είδους είναι υπό συζήτηση. Πιθανόν έφεραν μικρές σχετικά ασπίδες που κρέμονταν από τον ώμο τους σαν την πέλτη, όπως και τα κοντά και κάπως γυριστά στο άκρο σπαθιά τους.

Οι επίλεκτοι ανάμεσα στους πεζέταιρους αποτελούσαν το σώμα των *υπασπιστών* (που αργότερα ονομάζονταν και αργυράσπιδες), οι οποίοι αριθμούσαν 3.000 χωρισμένοι σε σώματα των 1000. Όπως φανερώνει το όνομά τους το διακριτικό τους ήταν οι στρογγυλές μεγάλες ασπίδες που έφεραν. Σε διάταξη μάχης τοποθετούνταν στα δεξιά του πεζικού, σε θέση τιμητική και επικίνδυνη, προκειμένου να εξοστρακίζουν τα εχθρικά βέλη.⁵

⁵ Γ. Στάϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 163-68

ΤΟ ΙΠΠΙΚΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Γενικά το ιππικό στην αρχαιότητα ήταν ταυτισμένο με την αριστοκρατία, τη μόνη τάξη που μπορούσε να συντηρήσει άλογα, για αυτό το λόγο ήταν αναμενόμενη και η παρακμή της στρατιωτικής σημασίας των ιππέων από τότε που ανατράπηκαν τα αριστοκρατικά πολιτεύματα και επινοήθηκε η φάλαγγα. Επιπλέον στην αρχαϊκή εποχή το μικρό μέγεθος των ελληνικών ίππων, το ορεινό του εδάφους και η απουσία αναβατήρα και σταθερής σέλας που καθιστούσαν δύσκολη την ισορροπία του αναβάτη, είχαν ως αποτέλεσμα οι ιππείς να μην μπορούν αποτελεσματικά να αντιπαρατεθούν στη πυκνή διάταξη των βαριά οπλισμένων πεζών της φάλαγγας, με αποτέλεσμα ακόμα και οι ευγενείς να μάχονται πεζοί χρησιμοποιώντας το άλογο για να μεταβούν στο πεδίο της μάχης. Εξάιρεση ήταν οι αριστοκράτες πολεμιστές εύφορων και πεδινών περιοχών όπως η Μακεδονία και Θεσσαλία. Οι ιππείς της κλασικής εποχής έφεραν περικεφαλαία. Θώρακα, ένα βαρύ θλαστικό ξίφος, την κοπίδα, ένα ακόντιο και ένα δόρυ που ονομαζόταν κάμαξ (καμάκι). Ο ρόλος τους στις μάχες ήταν βοηθητικός, προστάτευαν τη φάλαγγα από περικύκλωση, καταδίωκαν τον ηττημένο εχθρό, παρενοχλούσαν την αντίπαλη φάλαγγα και μετέφεραν μηνύματα σαν αγγελιοφόροι.

Θεσσαλικό Ιππικό

Οι Θεσσαλοί ιππείς ήταν περιζήτητοι μισθοφόροι. Η Θεσσαλική πεδιάδα ήταν ιδανική περιοχή για την ανάπτυξη ίππων. Η γόνιμη Θεσσαλική γη έκανε πλούσιους τους εντοπίους αριστοκράτες που δημιούργησαν ιπποφορβεία. Μέχρι τον Μεσαίωνα οπότε ανακαλύφθηκε ειδική σαγή που επέτρεπε τη χρήση του ίππου για εργασία, η κατοχή αυτών των ζώων ήταν προνόμιο των πλουσίων, καθώς δεν υπήρχε άλλη χρήση για τους ίππους πλην του κυνηγιού και του πολέμου. Οι θεσσαλικές πόλεις σχημάτιζαν μία ομοσπονδία γνωστή ως «Κοινόν των Θεσσαλών». Εξέλεξαν έναν ανώτατο στρατιωτικό διοικητή που ονομαζόνταν ταγός, δηλαδή αυτός που τάσσει τους άνδρες, ο ηγέτης. Δύο οικογένειες, οι Αλευάδες της Λαρίσης και οι Σκοπάδες της Κραννώνας ανταγωνίζονταν αμείλιτα για το αξίωμα της «ταγείας των Θεσσαλών». Σύμφωνα με ένα απόσπασμα από το απολεσθέν έργο του Αριστοτέλους «Θετταλών Πολιτεία», ο πρώτος ταγός ήταν ο Αλεύας ο Ερυθρός. Αυτός χώρισε τη Θεσσαλία σε τέσσερις περιφέρειες (τετραρχεία). Κάθε τετραρχία διαιρέθηκε σε κλήρους που έκαστος εξ αυτών έπρεπε να παρέχει 40 ιππείς και 80 οπλίτες. Η ισχύς των ιππέων τους έκανε τους Θεσσαλούς επικυρίαρχους των Αινιάνων και των Περραιβών που πολεμούσαν κυρίως ως ελαφροί πεζοί. Οι αντίπαλοι των Θεσσαλών είχαν σοβαρό πρόβλημα καθώς ο οπλιτικός τρόπος μάχης δεν είχε παγιωθεί στους Λοκρούς και στους Φωκείς οι οποίοι ήταν οι συνηθέστεροι αντίπαλοι της Θεσσαλίας. Οι Φωκείς όμως νίκησαν το Θεσσαλικό ιππικό κοντά στην Υάμπολη με τη χρήση παραλλαγμένων ορυγμάτων το 510 π.Χ. Παρόλα αυτά η Θεσσαλία χάρις στο ιππικό της μπορούσε κατά κανόνα να υπερασπίσει αποτελεσματικά την εύφορη γη της απέναντι στους υπόλοιπους Έλληνες. Η αντίθεση των Σκοπάδων και τον Αλευάδων προκάλεσε την κατάρρευση της θεσσαλικής άμυνας στα Τέμπη το 480 π.Χ. αλλά οι Θεσσαλοί γλίτωσαν τις συνέπειες του «Μηδισμού» χάρι στην υποστήριξη των Αθηναίων. Έγιναν λοιπόν σύμμαχοι τους μέχρι την ήττα των τελευταίων στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Η πτώση των Αθηνών άνοιξε την όρεξη των τύραννων των Φερρών για ηγεμονία στην Ελλάδα. Τότε (404 π.Χ) η δύναμη του Θεσσαλικού ιππικού φτάνει τους 16.000 ιππείς. Ήταν μια υπολογίσιμη δύναμη για την εξαντλημένη από τις εμφύλιες συγκρούσεις νότια Ελλάδα, αλλά η ορεινή διαμόρφωση του νότιου ελληνικού εδάφους εμποδίζει το θεσσαλικό ιππικό να νικήσει

την, έστω και αποδυναμωμένη, βαριά οπλιτική φάλαγγα. Τελικά ο ρόλος των Θεσσαλών ιππέων θα αναβαθμιστεί μετά την άνοδο της μακεδονικής ισχύος στο β' μισό του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, όταν ο συνδυασμός του ιππικού με τους σαρισφόρους της μακεδονικής φάλαγγας κατέστησε ξεπερασμένη την παλιά οπλιτική φάλαγγα.

Αθηναϊκό ιππικό

Αν και οι αριστοκρατικές οικογένειες των Αθηνών είχαν την δυνατότητα εκτροφής ίππων, οι Αθηναίοι άργησαν να αναπτύξουν ιππικό. Οι περισσότεροι αριστοκράτες έτρεφαν άλογα για τα άρματα τους ή για αρματοδρομίες. Αν και υπήρξε πρόβλεψη στη νομοθεσία του Σόλωνα για τους πολίτες που λόγω εισοδήματος μπορούσαν να τρέφουν ίππους, (τριακοσιομέδιμνοι) τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά. Οι πρώτοι μάχιμοι ιππείς ίσως ανήκουν στη φρατρία των Παιονιδών του Πεισιστράτου καθώς ο ίππος εμφανίζεται στα εμβλήματα των ασπίδων τους, αλλά οι Αθηναίοι διάγουν την περίοδο των Μηδικών Πολέμων χωρίς την υποστήριξη ιππικού.

Γύρω στο 442 π.Χ. όταν επώνυμος άρχων ήταν ο Δίφιλος, πιθανόν με νόμο του Περικλέους το σώμα των ιππέων αυξάνεται σε χίλιους άνδρες. Πλέον εκτός των οπλιτών κάθε Αθηναϊκή φυλή ήταν υποχρεωμένη να παράσχει έναν αριθμό ιππέων. Τους ιππείς κάθε φυλής διοικούσε ο φύλαρχος. Οι φύλαρχοι υπάγονταν σε δύο ίππαρχους που είχαν την συνολική διοίκηση του ιππικού και εκλέγονταν κάθε χρόνο. Το *Ιππαρχείο* ήταν κοντά στην Αγορά αλλά μέχρι τώρα είναι άγνωστο που ακριβώς.

Τόσο οι άνδρες όσο και οι ίπποι περνούσαν από δοκιμασία κάθε χρόνο. Οι αποτυχόντες διαγράφονταν από τις καταστάσεις των μονάδων. Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου και μετά καθιερώθηκε επίδομα μιας δραχμής για τη διατροφή του αλόγου. Με την είσοδο σε εμπόλεμη υπηρεσία παρεχόταν ένα επιπλέον επίδομα (κατάστασις) που όμως έπρεπε να επιστραφεί με την λήξη του πολέμου εκτός κι αν το ζώο είχε πεθάνει ή αχρηστευθεί στη διάρκεια που υπηρετούσε. Οι Αθηναίοι είχαν μονάδες βαρέως ιππικού και ελαφρού ιππικού όπου συνήθως υπηρετούσαν οι νεώτεροι σε ηλικία. Στο ελαφρύ ιππικό μπορούμε να κατατάξουμε και τους ιπποτοξότες. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι αυτοί ήταν Σκύθες ή Θράκες μισθοφόροι με τους δεύτερους λιγότερο πιθανούς.

Το Αθηναϊκό ιππικό έδρασε και διακρίθηκε κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Οι ηγήτορες της Αττικής είχαν σοβαρές αμφιβολίες για επικράτησή τους έναντι των Πελοποννησίων οπλιτών, ιδιαίτερα των Σπαρτιατών. Ήταν αποφασισμένοι όμως να μην τους επιτρέψουν να λεηλατούν τη γη της Αττικής ατιμώρητοι. Η λεηλασία της εχθρικής γης γίνονταν από το ελαφρύ πεζικό ή από οπλίτες που είχαν αφήσει το βαρύ οπλισμό τους στο στρατόπεδο. Για να λεηλατήσουν οι Πελοποννήσιοι έπρεπε να διασπαστούν σε μικρές ομάδες. Οι Αθηναίοι εξαπέλυσαν εναντίον τους το ιππικό τους και τους επέφεραν βαριές απώλειες. Οι ομάδες δολιοφθοράς έπρεπε να υποστηρίζονται από τμήματα οπλιτών πίσω από τα οποία κατέφευγαν αν στο μεταξύ δεν τους ενέπλεκαν οι ελαφροί ιππείς και φίλοι των Αθηναίων. Το βαρύ Αθηναϊκό ιππικό παρείχε υποστήριξη σε περίπτωση που τα ελαφρά τμήματα δέχονταν πίεση από το βαρύ εχθρικό ιππικό, ιδιαίτερα το Βοιωτικό. Ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο στην παρεμπόδιση των δραστηριοτήτων του στρατοπέδου της Δεκέλειας, αλλά από τη στιγμή που οι Πελοποννήσιοι έκτισαν το οχυρό της Δεκέλειας στην Αττική, διέθεταν μια ασφαλή οχυρωμένη βάση για τις επιδρομές τους όπου και κατέφευγαν οι φίλοι, με αποτέλεσμα το αθηναϊκό ιππικό να έχει λιγότερες πιθανότητες να αντιμετωπίσει νικηφόρα το βαρύ πεζικό των Πελοποννησίων.

Οι ιππείς των Αθηναίων μεταφερόμενοι από το στόλο ήταν διαρκής απειλή για τα Πελοποννησιακά παράλια. Ήταν επίσης χρήσιμοι σε μικρούς αριθμούς για να υποτάξουν τους δύστροπους νησιώτες συμμάχους των Αθηναίων που στερούνταν επαρκούς οπλιτικού σώματος. Η μεγάλη δοκιμασία για το Αθηναϊκό ιππικό υπήρξε η Σικελική εκστρατεία (411π.Χ.). Οι Αθηναίοι παρά τις προειδοποιήσεις το Νικία υποτίμησαν τον αντίπαλο. Έ-

στειλαν μάλιστα ιππείς πεζούς με την προοπτική να προμηθευτούν ιππείς εκεί. Η κατα-στροφή υπέσκαψε την Αθηναϊκή ισχύ και φυσικά τις δυνατότητές τους στο ιππικό. Το κύκνειο άσμα του λαμπρού αυτού σώματος ήταν η μάχη των Ταμυνών στην Εύβοια το 408 π.Χ.⁶

Αναπαράσταση Θεσσαλού ιπέα σε γκραβούρα του 19^{ου} αιώνα

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΛΟΓΩ ΠΟΛΕΜΟΥ

Πολιτική οργάνωση, ταξική δομή και Πόλεμος στις αρχαίες ελληνικές πόλεις

Ο πόλεμος στην αρχαιότητα αποτελούσε μια από τις βασικότερες αιτίες μεταβολής των πολιτευμάτων και ανακατατάξεων του πλούτου των κοινωνικών τάξεων. Ήδη από τα μυκηναϊκά χρόνια (1600-1100 π.Χ.) αλλά και στη διάρκεια της ομηρικής εποχής (1000-750π.Χ.) οι πολεμικές εκστρατείες διεξάγονταν με επικεφαλής τους διάφορους ευγενείς και βασιλιάδες με σκοπό να αποικομίσουν λάφυρα (χρυσά και ασημένια σιεύη, μέταλλα, ζώα, ανδρόποδα), δόξα αλλά και γη για τις βιοποριστικές ανάγκες της φυλής τους, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες του ομηρικού έπους και κυρίως από την Ιλιάδα. Η ίδια πολεμική λεία λειτουργούσε ως μέσο συσσώρευσης πλούτου, οικονομικής διαφοροποίησης των μελών της φυλής άρα και ταξικής διαφοροποίησης των γενών που συναπαρτιζαν τις αρχαίες ελληνικές φυλές. Οι άνακτες τις μυκηναϊκής εποχής κατείχαν τις ευφορότερες εκτάσεις, που αποκαλούνταν τεμένη και ήταν σε πολλές περιπτώσεις εδάφη που είχαν κατακτηθεί με πόλεμο από τους γείτονες. Ομοίως, οι ομηρικοί ήρωες στις πειρατικές περιπλανήσεις και πολεμικές εκστρατείες τους κρατούσαν τα περισσότερα λάφυρα για τον εαυτό τους επειδή ήταν αυτοί που καθοδηγούσαν τους συντρόφους τους στο ταξίδι ή στον πόλεμο, που με την γενναιότητα τους και την πολεμική δεξιότητα τους κέρδιζαν την νίκη. Τα λάφυρα του πολέμου λειτουργούσαν ως μέσο κοινωνικής, πολιτικής και ταξικής διαφοροποίησης στο εσωτερικό των αρχαίων ελληνικών πόλεων και γενών στη διάρκεια της γεωμετρικής εποχής. Έτσι οι ευγενείς συσσώρευαν περισσότερα πλούτη από την πολεμική λεία, άρα και ενίσχυαν την πολιτική τους δύναμη ενώ συχνά η ήττα στον πόλεμο οδηγούσε στην κατάρρευση της βασιλείας, καθώς η ήττα χρεωνόταν στην ανικανότητα του βασιλέως ως αρχηγού του στρατού.⁷

Ουσιαστικά στο τέλος του 8^{ου} αιώνα οι περισσότερες ελληνικές πόλεις, που τότε κάνουν την ιστορική τους εμφάνιση, διοικούνται από αριστοκρατικά καθεστώτα όπου η εξουσία μονοπωλείται από τους ευγενείς. Οι ευγενείς είναι οι μόνοι που έχουν πολιτικά δικαιώματα

⁶ Γ. Στάϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 99-102

⁷ Γ. Ψαρουλάκης, «Η οικονομία του πολέμου και η σημασία της στην αρχαία Ελλάδα», στο *Ο Πόλεμος στην αρχαιότητα. Πρακτικές -Κανόνες - Ηθη - Έθιμα*, Εκδόσεις Περίσκόπιο 2010, σελ. 36-39, 44-49

(ψήφο στην εκκλησία, εκλογή σε πολιτικά αξιώματα, θρησκευτικά αξιώματα και σε δικαστικά).

Η κύρια δύναμη του στρατού αποτελείται από τους ευγενείς και τους ακόλουθούς τους (υπηρέτες και λοιποί συγγενείς τους ή αγρότες εξαρτημένοι από τις οικογένειες των ισχυρών ευγενών), άρα τα έξοδα της εκστρατείας (οπλισμός και εφόδια) καλύπτονται οικειοθελώς από τους ευγενείς και τις οικογένειές τους, επειδή οι ευγενείς ήταν πλούσιοι γαιοκτήμονες και διέθεταν και πολλά άλογα. Γι' αυτό στις αριστοκρατίες δίπλα στους οπλίτες μεγάλο ρόλο έπαιζε και το ιππικό. Η πολεμική λεία μοιραζόταν μόνο μεταξύ των ευγενών και σε περίπτωση νίκης ο πόλεμος ισχυροποιούσε την πολιτική και οικονομική εξουσία των ευγενών. Σε περίπτωση ήττας με μεγάλες απώλειες μπορούσε να ανοίξει ο δρόμος για την αλλαγή πολιτεύματος γιατί ξεσηκώνονταν οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις.

Στην διάρκεια του 7^{ου} αι. π.Χ. γενικεύτηκε στις ελληνικές χώρες ένας νέος τρόπος διεξαγωγής μαχών, η περίφημη οπλιτική φάλαγγα η οποία ταίριαζε στις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες των πόλεων της εποχής οι οποίες αποτελούνταν από αγρότες που δεν μπορούσαν να λείψουν για μεγάλο χρονικό διάστημα από τα σπίτια και τα κτήματά τους πράγμα που σήμαινε ότι σε περίπτωση πολέμου και εισβολής, όλα έπρεπε να κριθούν όσο γινόταν γρηγορότερα με μια μάχη που θα καθόριζε σε ποιόν από τους δύο εμπόλεμους θα περνούσε ο έλεγχος της διαφιλονικούμενης καλλιεργήσιμης γης. Γι' αυτό το λόγο έπρεπε να στρατευθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι ελεύθεροι πολίτες ανεξαρτήτως ευγενικής καταγωγής και περιουσιακής κατάστασης. Αυτό σήμαινε ότι η φάλαγγα δεν αποτελούνταν μόνο από τους ευγενείς και ότι ο ρόλος του ιππικού άρχισε να συρρικνώνεται καθώς ο νέος τρόπος μάχης απαιτούσε ομαδικότητα, συντονισμό και πειθαρχία στο κράτημα των γραμμών και λιγότερο επιδεξιότητα στον χειρισμό των όπλων. Τώρα στον πόλεμο η δύναμη των πολιτών αποτελείται κυρίως από όσους έχουν την οικονομική δυνατότητα να εξασφαλίσουν πανοπλία ακόμη και αν πρόκειται για απλούς πολίτες. Εφόσον όλο και περισσότεροι πολεμούν στη φάλαγγα ως οπλίτες, διεκδικούν όλο και περισσότερα πολιτικά δικαιώματα ή μερίδιο από τα λάφυρα πολέμου. Το αποτέλεσμα ήταν στη διάρκεια του 7^{ου} και 6^{ου} αι. π.Χ. σε πολλές πόλεις να ανατραπούν τα αριστοκρατικά καθεστώτα εξαιτίας του γεγονότος ότι οι ευγενείς δεν μπορούσαν πλέον να υπερισχύσουν με τη δύναμη των όπλων πάνω στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, εφόσον πολλοί από τις τελευταίες διέθεταν και πανοπλία αλλά και στρατιωτική εκπαίδευση, αλλά και επειδή αυτή η αλλαγή στον τρόπο μάχης συνδυάστηκε με ορισμένες ακόμη βασικές οικονομικές εξελίξεις όπως ήταν η δυσπραγία των αγροτών εξαιτίας της υπερχρέωσης και της εξάπλωσης της αργυρώνητης δουλείας αλλά και η ανάπτυξη του εμπορίου με τις αποικίες η οποία έφερε στο προσκήνιο ομάδες πλούσιων εμπόρων, βιοτεχνών και εφοπλιστών που ζητούσαν συμμετοχή στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Έτσι, τα πολιτεύματα από αριστοκρατικά έγιναν ολιγαρχικά όπου πλήρη πολιτικά δικαιώματα είχαν όσοι διέθεταν ένα ικανό εισόδημα για να συμμετάσχουν με το δικό τους οπλισμό στη φάλαγγα. Στο τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. και στη διάρκεια του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. η μείωση του κόστους απόκτησης μιας πανοπλίας αλλά και η αυξανόμενη σημασία του πολεμικού ναυτικού στις συγκρούσεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων ή μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων επέτρεψαν ακόμα και στους φτωχότερους πολίτες να εμπλακούν ενεργά στη διεξαγωγή των χερσαίων και θαλάσσιων πολεμικών επιχειρήσεων είτε ως οπλίτες είτε ως κωπηλάτες. Εφόσον όλο και περισσότεροι συμμετείχαν ενεργά στις ένοπλες συγκρούσεις ήταν σε θέση να εγείρουν αξιώσεις για συμμετοχή στη διεύθυνση των πολιτικών πραγμάτων πράγμα που στο τέλος του 6^{ου} αιώνα συνέβαλε σε πολλές περιπτώσεις στην εγκαθίδρυση δημοκρατικών πολιτευμάτων.

Αιτίες των αρχαίων πολέμων ήταν :

1. Οικονομικά κίνητρα όπως είναι για παράδειγμα η κατοχή γης, η αρπαγή κωπαδιών και η εξουδετέρωση εμπορικών ανταγωνιστών.

2. πολιτικά κίνητρα όπως για παράδειγμα ήταν η επιθυμία των ευγενών στην αρχαϊκή εποχή που διακρίνονται στη μάχη να συσσωρεύσουν λάφυρα για να αποδείξουν την ηθική και πολιτική τους ανωτερότητα.
3. Η ανάγκη να καλυφθούν οι οικονομικές δαπάνες της πόλεως (κατασκευή και συντήρηση στόλου, αποστολή αποικιών, διανομή χρηματικών βοηθημάτων και γης στους ακτήμονες, εξυπηρέτηση αιτημάτων συμμάχων).

Σε περίπτωση που η λεία ήταν άνθρωποι και αγροτικά προϊόντα, αυτή μοιράζονταν ανάμεσα στους πολίτες της νικήτριας πόλης ή μοιράζονταν μεταξύ μιας πόλης και των συμμάχων. Άνιση ήταν συνήθως και η κατανομή των λαφύρων. Τα περισσότερα τα έπαιρναν οι ευγενείς ή η πιο δυνατή πόλη σε μια συμμαχία .

Ο πολεμικός εξοπλισμός (όπως είναι πανοπλία ,τρόφιμα) ανήκε στους πολίτες και οι ίδιοι όφειλαν πάντα να βρίσκονται σε ετοιμότητα και να τον συντηρούν. Από την ύστερη κλασική εποχή υπάρχει έλλειψη αρκετών μεσαίων ιδιοκτητών για να πολεμήσουν στην φάλαγγα και ο στρατός γίνεται κυρίως μισθοφορικός και χρηματοδοτείται από τη λεία που τώρα είναι οι υποδουλωμένοι άνθρωποι. Μισθοφόροι γίνονταν οι ακτήμονες ιδίως σε πόλεις που δεν ήταν δημοκρατικές. Για να βρεθούν χρήματα για την κάλυψη των πολεμικών δαπανών συχνά επιβαλλόταν μια έκτακτη φορολογία. Εάν μέχρι το 500 π.Χ. οι πολεμικές εξελίξεις και η εξάπλωση του οπλιτικού τρόπου μάχης διευκόλυναν την εγκαθίδρυση ολοένα και πιο δημοκρατικών πολιτειών, η ίδια η εξέλιξη των πολέμων στον 5^ο και στον 4^ο π.Χ. αιώνα οδήγησε στην αντίστροφη πολιτική πορεία, δηλαδή στην αποδυνάμωση των δημοκρατιών και στην βαθμιαία αντικατάστασή τους από ολιγαρχικά καθεστώτα, διαδικασία που σχεδόν ολοκληρώθηκε μέχρι το δεύτερο μισό του 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Η μακροχρόνια απουσία στα πεδία των μαχών, η επί μακρόν εγκατάλειψη της γης, το αυξανόμενο κόστος συντήρησης ανδρών και όπλων αποτελούσαν παράγοντες που επιβάρυναν κατά πολύ οικονομικά τους μικρομεσαίους αγρότες οι οποίοι ήταν και ο βασικός κορμός του στρατού των ελληνικών πόλεων της κλασικής εποχής, όπως ήδη είχε φανεί κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου(431π.Χ-404 π.Χ).

Όλα αυτά σε συνδυασμό με τις πολεμικές δρώσεις και καταστροφές (επιδημίες, λιμοί, εξανδραποδισμοί) που έφθειραν πρώτα απ' όλα τους ηττημένους είχαν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή οικονομική καταστροφή των μικρών ιδιοκτητών, την αντικατάστασή τους από μισθοφόρους στις τάξεις της φάλαγγας και την πολιτική αποδυνάμωση του δήμου σε πολλές ελληνικές πόλεις, πράγμα που προέβαινε και την καθυστάση της Ελλάδας στο ρωμαϊκό ζυγό στη διάρκεια του 2^{ου} π.Χ αιώνα.

Η παρουσία των μισθοφόρων στον Ελλαδικό χώρο

Με την εξέλιξη του πολέμου ολοένα και αυξανόταν η χρήση των μισθοφορικών στρατευμάτων, τα οποία όλο και συχνότερα αντικαθιστούσαν στη μάχη τις φάλαγγες των οπλιτών και πολιτών. Αρχικά μισθοφόροι χρησιμοποιήθηκαν από την Πελοποννησιακή συμμαχία πιθανώς επειδή οι Πελοποννήσιοι είχαν ευχερέστερη πρόσβαση στις κυριότερες περιοχές προσφοράς μισθοφόρων που ήταν η Αρκαδία και η ορεινή Αχαΐα. Ο υπερπληθυσμός και η οικονομική δυσπραγία που επικρατούσαν στις άγονες περιοχές οδηγούσαν πολλούς σκληροτράχηλους άνδρες στην αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης στα μισθοφορικά τμήματα Ελλήνων, αλλά και ξένων εργοδοτών. Έτσι ο Πελοποννησιακός πόλεμος κατέστησε πολλούς από αυτούς ευπρόσδεκτους στις τάξεις του στρατού της Σπάρτης και των συμμάχων της.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην αύξηση της χρήσης μισθοφόρων στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου είναι ποικίλοι:

- 1) Η χρήση μισθοφόρων ήταν προσφορότερη, φτηνότερη και ευκολότερη (π.χ οι Αθηναίοι έπρεπε να πληρώνουν μεγάλα ποσά στους πολίτες, είτε αυτοί υπηρετούσαν ως οπλίτες, είτε ως κωπηλάτες , και σύντομα έγινε φανερό ότι η πρόσληψη μισθοφόρων μπορούσε να είναι πιο οικονομική λύση. Επιπλέον η πλειοψηφία των εμπολέμων ήταν αγρότες οι οποίοι δεν

μπορούσαν να λείπουν για μεγάλο χρονικό διάστημα μακριά από τα σπίτια τους και τα χωράφια τους.

2) Η κυριότερη όμως αιτία που έφερε τους μισθοφόρους στο προσκήνιο κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο ήταν το γεγονός πως στον πόλεμο αυτό απαιτήθηκε, για πρώτη φορά σε τόσο μεγάλη έκταση, η χρήση στρατευμάτων ειδικευμένων σε συγκεκριμένα όπλα, που ο χειρισμός τους απαιτούσε ειδική γνώση και μακροχρόνια εμπειρία όπως ήταν το τόξο, η σφεντόνα ή η χρήση πολιορκητικών μηχανών. Οι περισσότεροι μισθοφόροι ήταν οι ελαφρά οπλισμένοι πελταστές. Τα μισθοφορικά τμήματα πολεμούσαν συνήθως σε μικρούς σχηματισμούς, διατηρώντας ευελιξία και ευκινησία, και οδηγούνταν στη μάχη από επαγγελματίες επικεφαλής, ιδιαίτερα σε ανώμαλο ορεινό έδαφος, εκεί όπου η οπλιτική φάλαγγα δεν μπορούσε να αναπτυχθεί και να ελιχθεί.

3) Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου αλλά και στις δεκαετίες που ακολούθησαν το τέλος του πολλοί Έλληνες καταστράφηκαν οικονομικά επειδή είχαν χάσει τη γη τους ως αποτέλεσμα της ήττας της πόλης τους ή επειδή είχαν υπερχρεωθεί κατά το διάστημα της απουσίας τους στα πεδία των μαχών. Επίσης πολλοί ήταν και οι πολιτικοί φυγάδες, δημοκρατικοί ή ολιγαρχικοί, οι οποίοι εξορίζονταν από την πόλη τους ή αναγκάζονταν να εκπατριστούν εξαιτίας της επιρράτησης του αντίπαλου πολιτικού και στρατιωτικού συνασπισμού. Όλοι αυτοί για να επιβιώσουν μακριά από την πατρίδα τους ή από την οικογένεια τους επάνδρωναν τα μισθοφορικά σώματα συνεπικουρώντας τους παραδοσιακούς μισθοφόρους που κατάγονταν από ορεινές περιοχές και που έβρισκαν επαγγελματική διέξοδο στη στρατιωτική υπηρεσία.

Χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση υπήρξαν οι Μύριοι του Ξενοφώντα, οι 10.000 Έλληνες μισθοφόροι από την Πελοπόννησο οι οποίοι προσέφεραν τις υπηρεσίες τους το 401 π.Χ στο Πέρση διεκδικητή του θρόνου Κύρο και πολέμησαν στη μάχη στα Κούναξα της Περσίας. Η καλή εκπαίδευση και η μαχητική ικανότητα αυτών των μισθοφόρων αναδεικνύεται από το ότι αν και ηττήθηκαν στη μάχη, κατόρθωσαν να διασχίσουν χωρίς ιδιαίτερες απώλειες την Μ.Ασία περικυκλωμένοι από πολυάριθμους εχθρούς σε μια ξένη και αφιλόξενη ενδοχώρα. Αυτό το στρατιωτικό κατόρθωμα καταγράφηκε από τον Ξενοφώντα που υπηρετήσε ο ίδιος ως μισθοφόρος στο έργο του *Κύρου ανάβασις (Κάθοδος των Μυρίων)* και απέδειξε ότι ένα καλά εκπαιδευμένο μισθοφορικό επαγγελματικό σώμα οπλιτών είναι σε θέση να νικήσει πολύ υπέρτερες αριθμητικά δυνάμεις, κάτι που προετοίμασε την εκστρατεία του Μ.Αλεξάνδρου κατά της Περσικής αυτοκρατορίας ύστερα από 70 χρόνια. Οι νέες συνθήκες διεξαγωγής του πολέμου επεφύλασσαν περιοπτη θέση σε στρατιωτικά τμήματα τα οποία ως τότε έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης, όπως ήταν οι πελταστές, οι σφενδονηστές και οι ιππείς. Η ευρεία εμπλοκή στις διάφορες μάχες, τέτοιων τμημάτων που επανδρώνονταν από επαγγελματίες, ανέδειξε τη μεγάλη μαχητική αξία τους και κατέστησε τη παρουσία τους σε κάθε πολεμικό θέατρο επιβεβλημένη. Πόλη ιδιαίτερα γνωστή για την αγορά μισθοφόρων ήταν η Έφεσος, στα παράλια της Μ.Ασίας. Το πιο γνωστό όμως τέτοιο σημείο – αγορά βρισκόταν στο ακρωτήριο Γαίναρο. Μιλάμε λοιπόν για μια σχεδόν απλησίαστη τοποθεσία από την ξηρά, που όμως διέθετε δύο λιμάνια και στα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αιώνα αποτέλεσε το πιο πολυσύχναστο κέντρο αγοράς και πώλησης μισθοφορικών υπηρεσιών. Εκεί συγκεντρώνονταν εκατοντάδες μισθοφόροι με σκοπό την αναζήτηση εργασίας. Εκεί πήγαιναν οι «μεσίτες» και εμπορικοί πράκτορες των πάσης φύσεως ενδιαφερομένων για να προσλάβουν τους άνδρες που χρειαζόνταν. Οι μεσάζοντες θησαύριζαν από αυτού του είδους τις συναλλαγές ενώ μετά την επίτευξη κάποιας συμφωνίας οι πολεμιστές επιβιβάζονταν σε πλωτά μέσα που διέθετε ο «εργοδότης» τους και μεταφέρονταν στον τόπο της «εργασίας» τους.⁸

⁸ Δ. Μαρκαντωνάτος, «Έλληνες μισθοφόρων στον αρχαίο κόσμο», *Ο Πόλεμος στην αρχαιότητα. Πρακτικές – Κανόνες – Ηθη – Έθιμα*, Εκδόσεις Περισκόπιο 2010, σελ. 66-7
Γ. Στάϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 315-16

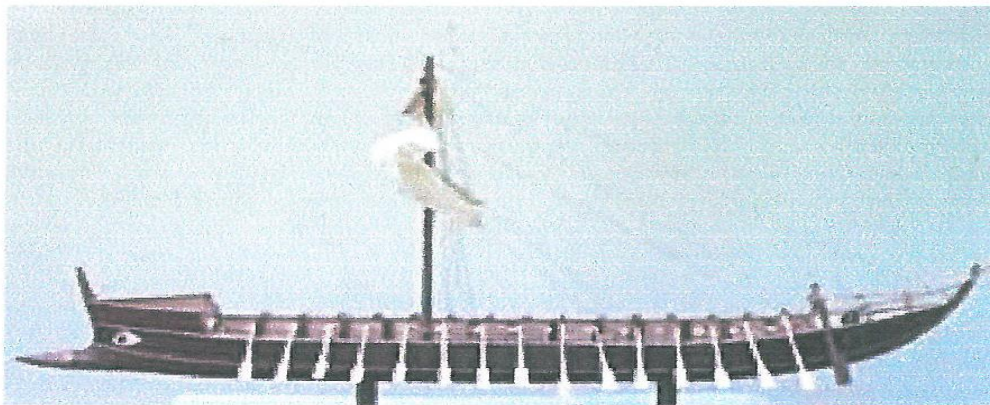
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Τύποι πολεμικών πλοίων

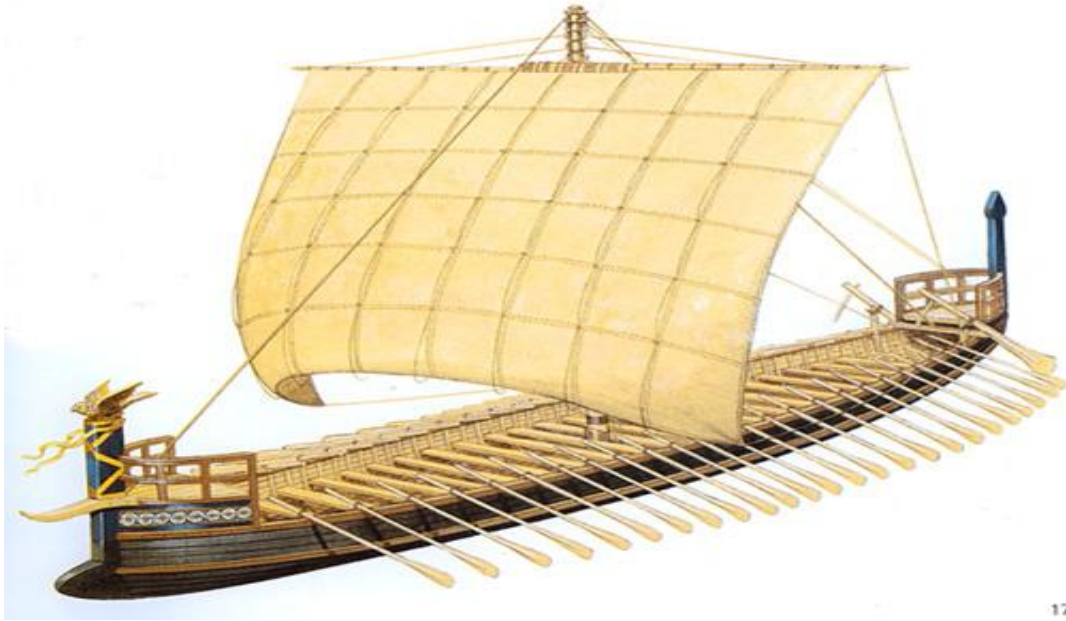
■ ΤΡΙΑΚΟΝΤΟΡΟΙ - ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΟΡΟΙ

Τα πρώτα σημαντικά πλοία που επινοήθηκαν ήταν οι τριακόντοροι, πλοία με 30 κουπιά (15 από κάθε πλευρά) και μετά οι πεντηκόντοροι, πλοία με 50 κουπιά (25 κουπιά σε κάθε πλευρά). Οι πεντηκόντοροι χρησιμοποιούνταν τόσο για τη μεταφορά αγαθών όσο και σε πολεμικές εκστρατείες, κυρίων από τους Φωκιάεις (Ηρόδοτος Ιστορία 1.163). Ο ρόλος τους ήταν πολύ σημαντικός, εξαιτίας της ικανότητας που είχαν να πλέουν σε αντίθετα θαλάσσια ρεύματα και να αντιμετωπίζουν εχθρικά πλοία κατά μήκος επικίνδυνων ακτών και περασμάτων. Ήταν τα πιο κατάλληλα για επιδρομές, για πειρατεία και για τη μεταφορά αγαθών και στρατευμάτων. Θεωρούνταν τα κατεξοχήν πολεμικά πλοία πριν από την εμφάνιση της τριήρους. Η πεντηκόντορος ήταν πλοίο κοίλο (βαθύ), χωρίς κατάστρωμα (έναν ξύλινος διάδρομος ένωσε την πλώρη με την πρύμνη «ανοικτής θάλασσας») κι έμοιαζε έτσι σαν αμπάρι. Είχε μήκος 70 μέτρα και πλάτος 6 μέτρα, είχε μόνο ένα κατάρτι από έλατο ή κυπαρίσσι (που μπορούσε να αφαιρεθεί στις ναυμαχίες διευκολύνοντας τις κινήσεις) και συνολικά κατασκευαζόταν από ρητινοφόρα δέντρα για να μη σαπίζει. Το κατάρτι ήταν εφοδιασμένο με ένα τετράγωνο ιστίο για το ταξίδι του πλοίου όταν υπήρχε ευνοϊκός άνεμος. Έπιανε 9 ναυτικά μίλια την ώρα (17 μίλια μέγιστη ταχύτητα) και οι κωπηλάτες τραβούσαν κουπί με το ρυθμό που τους έδινε κάποιος ο οποίος καθόταν στην πρύμνη κι έπαιζε αυλό. Το πλοίο είχε άγκυρα γιατί δεν άραζε σε προβλήτα και το διεύθυνε ο τιμονιέρης (οιακιστής) από δυο μεγάλα κουπιά, που βρισκόνταν επίσης στην πρύμνη. Τα πλοία που μνημονεύει ο Όμηρος στα έπη του είναι πεντηκόντοροι.

ΤΡΙΑΚΟΝΤΟΡΟΣ

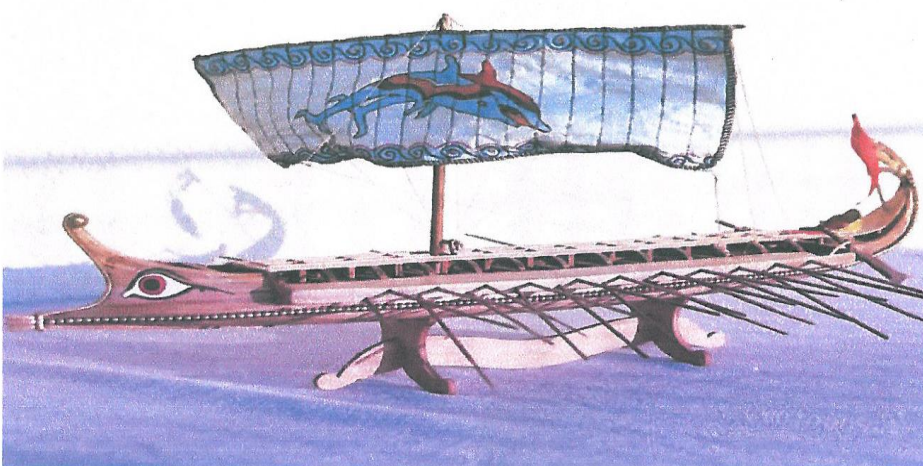

ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΟΡΟΣ

- **ΔΙΦΡΗΣ**

Η Διήρης ήταν τύπος αρχαίου ελληνικού κωπήλατου, πολεμικού πλοίου σε αντιδιαστολή με το "στρογγυλό" που ήταν φορτηγό κωπήλατο πλοίο και όχι "αμφίπλωρο" όπως ήταν εκείνο. Ο όρος αναφέρεται σε πλοία με δυο στίχους κωπηλατών, είτε δίχροτα (με δύο σειρές κουπιών και έναν κωπηλάτη ανά κουπί) είτε μονόχροτα (με μια σειρά κουπιών με δύο κωπηλάτες ανά κουπί). Μέχρι σήμερα αμφισβητείται η προέλευση της επινόησης. Πιστεύεται ότι πρόκειται για επινόηση των Φοινίκων, που χρησιμοποιήθηκε και επεκτάθηκε από τους Έλληνες. Η διήρης συναντάται για πρώτη φορά στην αρχαία ιστορία σε θραύσματα έργων τέχνης Ασσυριακής προέλευσης.

ΔΙΦΡΗΣ

- **ΤΡΙΗΡΗΣ**

Η Τριήρης ήταν ταχύτετο αρχαίο κωπήλατο πολεμικό πλοίο, του οποίου ο τύπος εξελίχθηκε στον αρχαίο ελλαδικό χώρο (αρχικά στην Κόρινθο, σύμφωνα με την παράδοση) από τη διήρη, η οποία ήδη κυριαρχούσε στις ελληνικές αποικίες της Μ. Ασίας, στην Κύπρο και

τη Φοινίκη. Χαρακτηρίστηκε, από τη γενικευμένη χρήση της, ως μεσογειακή τεχνολογία της εποχής με τρεις σειρές κωπηλατών (ερετών), που στον ελληνικό χώρο κατανέμονταν σε ισάριθμα καταστρώματα (τρίκροτες τριήρεις), αλλά στη Φοινίκη, στην Καρχηδόνα και στην Ιταλία εμφανίστηκαν επίσης δίκροτες τριήρεις, δηλαδή με δυο καταστρώματα, αλλά 2 κωπηλάτες ανά κουπί στο πάνω, καθώς και μονόκροτες, δηλαδή με ένα κατάστρωμα, αλλά 3 κωπηλάτες ανά κουπί. Ως πρώτος ναυπηγός που ναυπήγησε τριήρεις αναφέρεται από το Θουκυδίδη ο περίφημος Κορίνθιος ναυπηγός Αμεινοκλής ο οποίος το έτος 704 π.Χ. ναυπήγησε για λογαριασμό των Σαμίων τέσσερις τριήρεις. Περί του ακριβούς τύπου και της διάταξης ιδίως των κουπιών (κωπών) γράφτηκαν πολλοί τόμοι και έγιναν ατελείωτες συζητήσεις μεταξύ των ναυτικών ερευνητών και αρχαιολόγων. Εξ αυτών εκείνοι που στηρίζονταν στις μαρτυρίες που έχουν δώσει οι Διόδωρος, Στράβων, Πausανίας, Πλούταρχος, Αιλιανός ο Τακτικός κ.ά. υποστηρίζουν την άποψη ότι γενικά η κατάληξη -ήρης αναφέρεται στον αριθμό των σειρών των κωπηλατών ανά πλευρά, (διήρης, τριήρης, τετρήρης) ενώ η κατάληξη -ορος αναφέρεται στον αριθμό των κουπιών ανά πλευρά (τριακόντορος, πεντηκόντορος). Η τριήρης χρησιμοποιήθηκε επί πάνω από 400 χρόνια (700-300 π.Χ., περίπου), οπότε υποσκελίστηκε από βαρύτερες γαλέρες και κυρίως από την «πεντήρη», η οποία αν και λιγότερο ευέλικτη, ανταποκρινόταν καλύτερα στις διαφοροποιημένες πλέον ανάγκες του ναυτικού πολέμου. Κάποιοι συγγραφείς αναφέρουν χρήση *διηρών* και *τριηρών* πολύ μεταγενέστερα από το ρωμαϊκό και το βυζαντινό ναυτικό. Πρόκειται όμως για το γνωστό λάθος μεταξύ αριθμού καταστρωμάτων και αριθμού σειρών κωπηλατών. Μετά το 300 π.Χ. χρησιμοποιούνταν δίκροτα και τρίκροτα κωπηλάτα πολεμικά πλοία, αλλά ήταν τουλάχιστον *τετρήρεις* με την αρχαία ορολογία

Η τριήρης ήταν πλοίο μακρόστενο, ταχύ, χαμηλό, με ρηχή καρίνα και γενικά σχετικά ελαφριά και απλή συνολική κατασκευή.

Το μήκος του κυμαινόταν από 33 έως 43 μέτρα, το πλάτος του 3,5-4,4 μέτρα, το ύψος του 2,1-2,5 μέτρα πάνω από την ίσαλο γραμμή και το βύθισμα του 0,9-1 μέτρα.

Η μέγιστη ταχύτητα του έφτανε περίπου τους 8 κόμβους μόνο με τα κουπιά και τους 10 με χρήση και του ιστίου με ούριο άνεμο το 1988, ενώ το 1987 το πρώτο πλήρωμα της έφτασε τους 12 κόμβους με κουπιά και με πανιά. Μπορούσε να καλύψει απόσταση 100 χιλιομέτρων ημερησίως. Στο μπροστινό μέρος του πλοίου υπήρχε τοποθετημένο ένα έμβολο επενδεδυμένο με ορείχαλμο, το οποίο χρησιμοποιούνταν και για εμβολισμό εναντίον πλοίων σε ναυμαχίες, όποτε αυτό θεωρούνταν εφικτό, αλλά και για την προστασία του πλοίου κατά την προσάραξη σε ρηχά νερά, όταν χρειάζονταν να γίνει εκτός λιμένων ή ναυστάθμων με νεώρια. Όσον αφορά το υλικό κατασκευής σώζεται η σχετική κατατοπιστική μαρτυρία του Θεόφραστου:

«Το έλατο, λοιπόν, το πεύκο και το αγριουκypάρισσο είναι, γενικά, χρήσιμα στη ναυπηγική, διότι οι τριήρεις και (τα **υπόλοιπα**) πολεμικά πλοία κατασκευάζονται από έλατο, λόγω της ελαφρότητας του και τα εμπορικά πλοία από πεύκο, επειδή δε σαπίζει. Μερικοί όμως κατασκευάζουν και τριήρεις από αυτό, επειδή δε βρίσκουν αρκετό έλατο. Στη Συρία και στη Φοινίκη χρησιμοποιούν κέδρο, μια και δεν μπορούν να προμηθευτούν αρκετό πεύκο. Στην Κύπρο όμως χρησιμοποιούν την κουκουναριά, αφού το νησί έχει αυτό το δέντρο και φαίνεται ότι είναι καλύτερο από το πεύκο τους. Τα περισσότερα μέρη (της τριήρους) γίνονται από αυτά τα ξύλα. Η καρίνα όμως των τριηρών γίνεται από βελανιδιά, για να αντέχει στη νεώλικση. Τα «στραβόξυλα»... για τις τριήρεις μερικοί τα κατασκευάζουν από κουκουναριά, επειδή είναι ελαφριά..., τα καπόνια γίνονται από μελιά, μαυρομουριά και φτελιά...»

Η δύναμη της βασιζόταν στους περίπου 170 κωπηλάτες (*ερέτες*), που ήταν τοποθετημένοι σε τρία επίπεδα (δύο εσωτερικά και το εξωτερικό). Ως πηδάλιο χρησιμοποιούνταν μεγαλύτερα διπλά κουπιά στην πρόμνη. Είχε βύθισμα μόνο 0,9-1 μέτρα, οπότε διέθετε και τη δυνατότητα πλεύσης σε αβαθή νερά. Από τη διάταξη αυτή των ερετών της τριήρους και εκ του

υλικού κατασκευής συνάγονται οι ακόλουθες απόψεις με τις οποίες συμφωνούν οι περισσότεροι ιστορικοί μελετητές :

Η ταχύτητα της έφθανε τους 10 κόμβους, αλλά λόγω του μικρού βυθίσματος και των χαμηλών εξάλων οι ναυτικές αρετές του τύπου αυτού ήταν περιορισμένες σε ανοικτή θάλασσα και υπό κυματισμό. Στην αρχή οι τριήρεις ναυπηγούνταν ως «κοίλα πλοία», δηλαδή ανοικτά από πάνω με δύο ακραία καταστρώματα, ένα στη πλώρη όπου στέκονταν οι πολεμιστές, οι «επιβάτες» όπως λέγονταν στην αρχαιότητα, και ένα στη πρύμνη όπου ήταν και η θέση του τριηράρχη. Αργότερα επικράτησε ο τύπος της «κατάφρακτης» τριήρους, δηλαδή με ενιαίο κατάστρωμα σε όλο το μήκος της, την επινόηση του οποίου ο Πλίνιος την απόδίδει στους Αιγινήτες.

Ως προς τις μέσες διαστάσεις της τριήρους, αυτές κατά τον Γάλλο ναυτικό αρχαιολόγο Ζαλ είχαν μήκος 39,25 μ., πλάτος 5,50 μ., κοίλον 2,18 μ., ύψος εξάλων 1,60 μ. και βύθισμα περί το 1 μέτρο. Με τις διαστάσεις αυτές προκύπτει ότι το εκτόπισμα της τριήρους ήταν 100-130 τόνοι. Ο Έλληνας Κ. Ράδος περιορίζει αυτή σε 80 τόνους βασιζόμενος στην ελαφρότητα της όλης κατασκευής..

Όλες οι υπάρχουσες αρχαίες πηγές (Ηρόδοτος, Θουκυδίδης, Δημοσθένης, κ.τ.λ.) συμφωνούν ως προς τον κανονικό αριθμό του πληρώματος της τριήρους: ότι περιλάμβανε 200 άνδρες, οι οποίοι και κατανέμονταν ως ακολούθως:

1. Αξιωματικοί 7:

1. Τριηραρχος. Ο γενικός διοικητής της τριήρους, του πληρώματος και της υποστήριξης του πλοίου. Στην περίπτωση της Αθήνας ανήκε στην τάξη των «πεντακοσιομεδίμων», ο οποίος και αναλάμβανε μαζί με την εξέχουσα αυτή θέση και την υποχρέωση της καταβολής του κόστους κατασκευής της τριήρους και όλων των εξόδων μισθοδοσίας του πληρώματος και της πάσης φύσεως συντήρησης, τροφοδοσίας και εξοπλισμού του σκάφους.
 2. Κυβερνήτης: Ήταν ο υπεύθυνος για τον ασφαλή πλού. Χειριζόταν το πηδάλιο.
 3. Κελευστής: Ήταν ο υπεύθυνος για την εκπαίδευση των κωπηλατών. Διεύθυνε τους κωπηλάτες.
 4. Πρωράτης: Συνήθως στέκονταν στην πλώρη, παρατηρώντας και αναφέροντας στους δυο παραπάνω ότι σημαντικό έβλεπε, (καθήμεντα οπτήρα)
 5. Πεντηκόνταρχος: Το όνομα είναι απομεινάρι από την εποχή των πεντηκοντόρων, αλλά στις τριήρεις είχε καθήμεντα γραμματέα, ταμιά και φροντιστή, ήταν υπεύθυνος για τα πάσης μορφής εφόδια.
 6. Ναυπηγός: Ήταν ο υπεύθυνος των τεχνικών θεμάτων του σκάφους που περιλάμβαναν επισκευές και επιδιορθώσεις όταν απαιτούνταν.
 7. Τριηραυλίτης: Χρησιμοποιούσε αυλό και ήταν υπεύθυνος του ρυθμού της κωπηλασίας
2. Ναύτες γενικών καθηκόντων: 9 - 10
 3. Ερέτες (κωπηλάτες): 170, εκ των οποίων 62 "θρανίτες", 54 "ζυγίτες" και 54 "θαλαμίτες", και
 4. Επιβάτες (πεζοναύτες): 14 (10 οπλίτες-ακοντιστές και 4 τοξότες)

Στην Αθήνα οι 10 οπλίτες ανήκαν στην τάξη των ζευγιτών και άρα τυπικά υπάγονταν μόνο στον τριηραρχο, μια που οι υπόλοιποι αξιωματικοί, οι τοξότες, οι ναύτες και οι ερέτες ανήκαν στην κατώτερη τάξη των θητών. Οι τοξότες κανονικά έπαιρναν θέση στην πρύμνη, προστατεύοντας τον κυβερνήτη. Όταν χρειάζονταν όμως, οι επιβάτες αυξάνονταν ως τους 80. Γενικά οι ναύτες στις ελληνικές τριήρεις ήταν πολίτες και όχι δούλοι ή κατάδικοι. Αν χρειαζόταν η απασχόληση δούλων, τότε αυτοί απελευθερώνονταν πρώτα. Επίσης, δεν ήταν δεμέ-

νοι στις θέσεις τους και αντίθετα συνήθως ήταν οπλισμένοι, ιδίως οι θρανίτες, και έπαιρναν μέρος στη μάχη καταστρώματος σε περίπτωση ρεσάλτου.

Κατά τους κλασικούς χρόνους μισθοδοτούνταν αντί τριών οβολών ημερησίως και αργότερα αντί μιας δραχμής λαμβάνοντας και τροφοδοτική μερίδα σε είδος.

Ποτέ δε χρησιμοποιήθηκαν οι ελληνικές τριήρεις ως καταναγκαστικά έργα καταδίκων, όπως για παράδειγμα έγινε στις ρωμαϊκές τριήρεις και άλλες γαλέρες. Στην περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου οι Αθηναίοι κατηγορούνται για εγκλήματα πολέμου, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις έκοβαν τους αντίχειρες των αιχμαλώτων, έτσι ώστε να μπορούν να κωπηλατούν στα πλοία τους, αλλά να μην μπορούν να χειρίζονται δόρυ ή ξίφος, όπως χαρακτηριστικά μας πληροφορεί ο Ξενοφών στο δεύτερο βιβλίο των *Ελληνικών* του σχετικά με τη ναυμαχία στους Αιγός Ποταμούς (404 π.Χ) και τη συμπεριφορά του Αθηναίου στρατηγού Αδείμαντου.

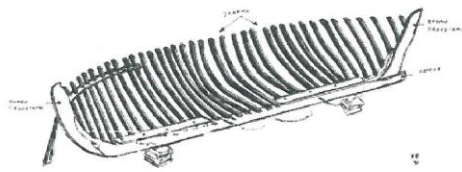
ΤΡΙΗΡΗΣ

Ναυπηγική

Η κατασκευή του πλοίου με τη μέθοδο *shell-first* ξεκινούσε από την τοποθέτηση μίας κυρτής *καρένας* που τη συνδέανε με τα δύο *ποδοστήματα*. Έπειτα χρησιμοποιώντας όχι προιονισμένες ίσιες σανίδες, αλλά μαδέρια λαξευμένα με σκεπάρι και ξεκινώντας από την καρένα, τοποθετούσαν διαδοχικά δεξιά και αριστερά τις σειρές μαδεριών που στηρίζονταν το ένα πάνω από το άλλο με ένα πολύπλοκο σύστημα σύνδεσης με μόρσα και καβίλιες (εικ. 2-5). Έτσι ο αρχαίος *καρaboμαραγκός* έχτιζε το κέλυφος του σκαριού στην αρχή και αργότερα όταν ήταν ολοκληρωμένο, το ενίσχυε εσωτερικά τοποθετώντας τους *νομείς*, τα *στραβόξυλα* δηλαδή που δεν αποτελούσαν τη *ραχοκοκαλιά* του πλοίου. Οι νομείς δεν φτάνανε, **ούτε** στηρίζονταν στην *τρόπιδα*, αλλά *καρφώνονταν* σε ορειχάλκινα ή σιδερένια ¹ *καρφιά* από έξω προς τα μέσα, δημιουργώντας μία αντίσταση στην πίεση που θα αντιμετώπιζε το *καράβι* μέσα στη θάλασσα. Ως προς το ζήτημα της εξέλιξης, τα πρώτα πλοία μέχρι και αυτά των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων είχαν ως κυρίαρχο στοιχείο τους το ρωμαλέο πέτσωμα. Περνώντας τα χρόνια οι νομείς αποκτούσαν όλο και σημαντικότερο ρόλο ενισχυόμενοι παράλληλα με το γεγονός ότι τα μαδέρια γινόταν όλο και λεπτότερα. Όταν στον 11^ο αιώνα πια οι νομείς σχημάτιζαν μαζί με την *τρόπιδα* το σκελετό

των πλοίων. Η χρήση της μεθόδου αυτής αρχικά αμφισβητήθηκε από την έρευνα, καθώς είναι άκρως αντίθετη από την παραδοσιακή μέθοδο που κυριάρχησε στη Μεσόγειο από τον 7^ο μέχρι τον 11^ο αι. μ.Χ. Η επιβεβαίωση της χρήσης της προέκυψε μέσα από τα ευρήματα που ήρθαν στο φως, αλλά βασικά σφραγίστηκε από τη ναυπήγηση και καθέλκυση του Κυρήνεια II, ενός ομοιώματος του αρχαίου πλοίου που βρέθηκε έξω από το λιμάνι της αρχαίας Κυρήνειας. Επρόκειτο για ένα εμπορικό πλοίο των κλασικών χρόνων που ταξίδεψε στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των Διαδόχων και ναυάγησε το 303 ή το 302 π.Χ. Από το αρχαίο αυτό πλοίο βρέθηκε διατηρημένο το 75% του σκαριού του, καθιστώντας έτσι δυνατή τη ναυπήγηση του ομοιώματος του το οποίο κατόρθωσε μάλιστα να υλοποιηθεί ταξίδι στην Κύπρο το 1986 επιστρέφοντας το 1987 στον Πειραιά.

Ε.Κ. 1 Σκάφος κλασικών χρόνων (αρχαίο πλοίο της Κυρήνης) και ομοίωμά του (αρχαίο πλοίο της Α. Ζακύνθου)

της

Στην ισχυρή Αθήνα επιλεγόταν ο «ναυπηγός» (αρχιτέκτων) μεταξύ πολλών ειδικών που παρουσιάζονταν. Αυτό δε σήμαινε πάντα ότι ήταν ειδικός από την άποψη των σχετικών τεχνικών γνώσεων, αλλά απλά ότι ήταν εξειδικευμένος εργολάβος. Αυτός οργάνωνε την κατασκευή τριήρων, έχοντας δική του κατασκευαστική ομάδα με ειδικούς τεχνίτες (ναυπηγούς και μαραγκούς) και ανειδίκευτους εργάτες. Η χρήση δούλων αποφεύγονταν σε τέτοιου είδους έργα. Οι συγκεκριμένοι εργολάβοι συνήθως ασχολούνταν παράλληλα και με το εμπόριο ξυλείας

Όλη η εργασία κατασκευής γίνονταν σε απλό ναυπηγείο σε κάποια παραλία με τα ξύλα της τρόπιδας φυτεμένα στην άμμο, με ξύλινα (συνήθως) εργαλεία, περίπου όπως

κάνουν και σήμερα σε μικρά ναυπηγεία ξύλινων πλοίων. Η τεχνική της ναυπήγησης γενικά πήγαινε από πατέρα σε γιο, βάση παράδοσης, στα πλαίσια συντεχνίας, όχι όμως με απόλυτο τρόπο. Συνήθως τα πλοία κατασκευάζονταν με όσο το δυνατό περισσότερα όμοια εξαρτήματα, ώστε να επιτυγχάνεται οικονομία κλίμακας, για μείωση του κόστους κατασκευής και μεγιστοποίηση του κέρδους του εργολάβου. Η παραγγελία αφορούσε τις περισσότερες φορές ένα σεβαστό αριθμό τριηρών και με συγκεκριμένους όρους ταχύτητας κατασκευής, ιδιαίτερα σε εμπόλεμη κατάσταση.

Στην τελευταία περίπτωση ο ρυθμός κατασκευής νέων τριηρών πιθανό να έπαιζε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του πολέμου, ακόμη και κρίσιμο. Στο μόνο σημείο που ο ναυπηγός είχε δικαίωμα να αυτοσχεδιάζει, σε συμφωνία με τον τριήραρχο (που συνήθως χορηγούσε το κόστος τους πλοίου), ήταν η διακόσμηση του εμβόλου και του υπόλοιπου πλοίου. Φυσικά αυτό αφορούσε μόνο την περίπτωση που υπήρχε ο απαραίτητος επιπλέον χρόνος και το επιπλέον χρήμα για να διατεθεί. Ο ναυπηγός μπορούσε πάντως να «υπογράφει» το έργο του σε εμφανές σημείο του πλοίου. Δεν είναι σαφές το πού βρισκόνταν ακριβώς αυτά τα ναυπηγεία, ούτε καν αν βρισκόνταν όλα στην Αττική. Πιθανό να εισάγονταν κιόλας τριήρεις από τα νησιά του Αιγαίου, την Ιωνία ή τις παράλιες πόλεις της Θράκης. Επίσης δεν είναι σαφές αν οι ναυπηγοί έπρεπε να είναι Αθηναίοι πολίτες ή αν επιτρεπόταν να είναι μέτοικοι ή και ξένοι.

Τακτικές στις ναυμαχίες

Όταν ένας τουλάχιστον από τους δυο αντίπαλους στόλους είχε την πρόθεση να χρησιμοποιήσει τον εμβολισμό (όταν πίστευε ότι υπερείχε σε εμπειρία των απαραίτητων ελιγμών ή ότι υπερείχαν σαφώς τα σκάφη του ή τέλος όταν ήξερε ότι υστερούσε σε επιβάτες για να εφαρμόσει ρεσάλτο), δυο ήταν οι κυρίαρχες τακτικές μέθοδοι ώστε να επιτύχει στην ευρεία κλίμακα τα αποτελέσματα που επιθυμούσε:

1. **Διέκπλους** (δηλαδή πλους διαμέσου): Προέβλεπε την εισχώρηση του στόλου διαμέσου των κενών του εχθρικού σχηματισμού, στροφή και προσβολή των εχθρικών πλοίων λοξά στο πλάι, ή στην πρύμνη του. Ποτέ όμως κάθετα στο μέσο του, γιατί τότε ήταν εξαιρετικά δύσκολη η απεμπλοκή της επιτιθέμενης τριήρους από τραυματισμένο κουφάρι της άλλης. Σύμφωνα με σύγχρονους υπολογισμούς η ελάχιστη επαρκής ταχύτητα για επιτυχή εμβολισμό ήταν 4 κόμβοι κατά της πλώρης και 8 κόμβοι κατά της πρύμνης.
2. **Περίπλους** (δηλαδή πλους περί τον εχθρό): Προέβλεπε την πλεύση γύρω από τον αντίπαλο σχηματισμό, σπειροειδώς, έτσι ώστε τα αντίπαλα πλοία να υποχρεωθούν να υποχωρήσουν τόσο ώστε να αρχίσουν να συγκρούονται μεταξύ τους, ή και να αποδιοργανωθούν ώστε να καταστούν σχετικά εύκολοι στόχοι.
 - Οι παραπάνω τακτικές βέβαια δεν πετύχαιναν πάντα.
 - Υπήρχε και μια άλλη τακτική, η προσβολή κατά μέτωπο, ώστε να αχρηστευθούν τα έμβολα του αντιπάλου και να διεξαχθεί η ναυμαχία με ρεσάλτο και πεζομαχία καταστρώματος, αλλά ήταν μια λύση απελπισίας ή αποτελούσε αποτέλεσμα εξαιρετικά ανίκανου χειρισμού. Οι παραπάνω τακτικές εφαρμόστηκαν τόσο στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, όσο και σε αυτή των Αργινουσών με διαφορετικά αποτελέσματα σε κάθε περίπτωση.⁹

ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

Ελληνικός στόλος

Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι ο ελληνικός συμμαχικός στόλος είχε 378 τριήρεις, και αναφέρει τον αριθμό των πλοίων που έστειλε κάθε πόλη-κράτος. Παρόλ' αυτά, σύμφωνα με τις προσθέσεις, οι Έλληνες διέθεταν 366 πλοία. Δεν αναφέρεται ρητά ότι όλες οι 378 τριήρεις πολέμησαν στη Σαλαμίνα και επίσης λέει ότι οι Αιγινήτες συμμετείχαν με 30 τριήρεις. Όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος, δύο περσικά πλοία αυτομόλησαν στους Έλληνες, ένα πριν τη ναυμαχία του Αρτεμισίου και ένα πριν τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, άρα ο συνολικός στόλος πρέπει να είναι 380 πλοία.

Περσικός στόλος

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο περσικός στόλος είχε 1.207 τριήρεις. Ωστόσο, από αυτά τα πλοία, το 1/3 χάθηκε στη Μαγνησία, λόγω καταιγίδας περισσότερο από 200 χάθηκαν στην Εύβοια, ενώ τουλάχιστον 50 πλοία καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας του Αρτεμισίου. Ο Ηρόδοτος ισχυρίζεται ότι αυτές οι απώλειες αντικαταστάθηκαν στο σύνολο τους, αλλά νωρίτερα αναφέρει ότι οι κάτοικοι της Θράκης (και των κοντινών περιοχών)

⁹ Γ. Στάϊνχάουερ, ό.π σελ. 250-59, 272-78, Α.Ι Τζαμτζή, «Η Ναυπηγική της τριήρους», στο *Αρχαίοι Έλληνες και Θάλασσα*, Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, τεύχος 82 (10 Μαΐου 2001), σελ. 26-35 και «Οι τακτικές του ναυτικού πολέμου» ό.π σελ. 36-43

πρόσφεραν στους Πέρσες 120 πλοία.¹ Ο Αισχύλος συμφωνεί με τον Ηρόδοτο, και αναφέρει ότι 207 πλοία ήταν γρήγορα.

Η ΜΑΧΗ

Δεδομένου ότι οι Πέρσες αποφάσισαν να μην επιτεθούν στους Έλληνες μέχρι την ανατολή του ηλίου, είχαν αυτοί την ευκαιρία, αφού δεν σκέφτονταν να διαφύγουν, να προετοιμαστούν τη νύχτα. Μετά τον λόγο του Θεμιστοκλή, οι ναύτες επιβιβάστηκαν και τα πλοία ήταν έτοιμα. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, την αυγή, όταν οι Έλληνες μπήκαν στα πλοία τους, οι Πέρσες τους επιτέθηκαν. Αν οι Πέρσες εισήλθαν στα στενά κατά το ξημέρωμα, οι Έλληνες είχαν χρόνο να πάρουν τις θέσεις τους.

Ο Αισχύλος δηλώνει ότι όταν οι Πέρσες εισήλθαν στα στενά, πριν δουν τον ελληνικό στόλο, είχαν ακούσει το πολεμικό τραγούδι των Ελλήνων, τον παιάνα:

Ω παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
 ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δέ
 παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τέ πατρῶων ἐδη,
 θήκας τε προγόνων:
 νυν ὑπὲρ πάντων ἄγων.
*Ἐμπρός, γιοί των Ελλήνων,
 Ἐλευθερώστε την πατρίδα,
 Ἐλευθερώστε τα παιδιά σας, τις γυναίκες σας,
 Τους βωμούς των θεῶν των πατέρων σας
 Και τους τάφους των προγόνων σας:
 Τώρα είναι ο αγώνας για τα πάντα.*

Ο Ηρόδοτος αναφέρει τον ισχυρισμό των Αθηναίων, ότι στην αρχή της μάχης οι Κορίνθιοι ύψωσαν τα πανιά τους και υποχώρησαν στα βόρεια και ότι επέστρεψαν όταν είχαν όλα τελειώσει - παρ' ολ' αυτά, οι υπόλοιποι Έλληνες δεν πίστεψαν τους Αθηναίους. Σύμφωνα με τον Χόλλαντ, οι Κορίνθιοι κατευθύνθηκαν στα βόρεια για να ελέγξουν αν υπήρχε εκεί ο αιγυπτιακός στόλος. Από την άλλη, φαίνεται ότι η υποχώρηση των Κορινθίων οδήγησε τους Πέρσες σε επίθεση. Εκείνη τη στιγμή, φαίνεται ότι οι Πέρσες αποδιοργανώθηκαν, ενώ ήταν φανερό ότι οι Έλληνες ήταν έτοιμοι για επίθεση. Αλλά, αντί να επιτεθούν, οι Έλληνες υποχώρησαν. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, αυτό έγινε για να παραταχθούν σε καλύτερη θέση και για να κερδίσουν χρόνο. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, οι Έλληνες, καθώς υποχωρούσαν, είδαν μια γυναίκα που τους έλεγε *ὦ δαιμόνιοι, μέχρι ὅσου ἐτι πρῶμην ἀνακροῦσθε* (μετ. *ω δαιμόνιοι, μέχρι που σκοπεύετε να φθάσετε με τα πλοία σας*). Ο Σπαρτιάτης ναύαρχος Ευρυβιάδης έδωσε το σήμα για επίθεση. Στην αρχή, ένα ελληνικό πλοίο, με ένα απλό χτύπημα, διέλυσε το πιο κοντινό περσικό πλοίο. Οι Αθηναίοι δήλωσαν ότι ήταν το πλοίο του Αμεινία, Αθηναίου από την Παλλήνη, αν και οι Αιγινήτες ισχυρίστηκαν ότι ήταν ένα από τα δικά τους πλοία. Τότε, τα ελληνικά πλοία επιτέθηκαν. Οι λεπτομέρειες της μάχης είναι πρόχειρες, ενώ κανένας από τους συμμετέχοντες δεν θα μπορούσε να δει τι γινόταν σε ολόκληρο το πεδίο της μάχης, πλην του Ξέρξη και των στρατηγών του. Είναι γνωστό ότι οι ελληνικές τριήρεις είχαν μεγάλο έμβολο στο μπροστινό μέρος, έτσι ώστε να καταστρέφουν τα εχθρικά πλοία. Αν ο εμβολισμός δεν έφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα, τότε ξεκινούσε μάχη μεταξύ των στρατιωτών που υπήρχαν στα πλοία. Οι Έλληνες είχαν οπλίτες με βαρύ οπλισμό, ενώ οι Πέρσες φαίνεται να είχαν οπλίτες με ελαφρύτερο οπλισμό. Στο θέατρο της ναυμαχίας, η πρώτη γραμμή μάχης των Περσών απωθήθηκε από τους Έλληνες, εμποδίζοντας την προώθηση της δεύτερης και της τρίτης γραμμής. Ο Θεμιστοκλής, παράλληλα, κατάφερε να χωρίσει στα δύο το δεξιό μέρος της παρατάξης των Φοινίκων. Ο Αριαβίγνης (αδερφός του Ξέρξη) σκοτώθηκε στην αρχή της μάχης. Στο κέντρο, οι Έλληνες κατάφεραν να χωρίσουν

τον περσικό στόλο στα δύο. Ο Ηρόδοτος αναφέρει, εκείνη τη στιγμή, την ιστορία της Αρτεμισίας. Το πλοίο της είχε βρεθεί κυνηγημένο από τον Αμεινία. Τότε, για να ξεφύγει, εμβόλισε το πλοίο του Δαμασιθύμου, βασιλιά των Καλυνδίων - αυτό έπεισε τους Αθηναίους ότι το πλοίο της Αρτεμισίας ήταν φιλικό. Ο Ξέρξης, ο οποίος παρακολουθούσε τη ναυμαχία από το Αιγάλεω όρος, ρώτησε να μάθει ποιος είχε βυθίσει το πλοίο, το οποίο θεώρησε ελληνικό. Κάποιος του απάντησε πως αυτή που το βύθισε ήταν η Αρτεμισία. Τότε ο Ξέρξης είπε «οι άνδρες μου έγιναν γυναίκες και οι γυναίκες άνδρες». Ορισμένοι Φοίνικες προσπάθησαν να κατηγορήσουν τους Ίωνες για δειλία πριν το τέλος της μάχης. Αλλά ο Ξέρξης διέταξε να αποκεφαλιστούν οι Φοίνικες επειδή είχαν κατηγορήσει τους πιο «ευγενείς» άνδρες του περσικού στόλου. Ακολούθησε η καταδίωξη και η καταστροφή του περσικού στόλου, ο οποίος υποχώρησε στο Φάληρο. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, οι Αιγινήτες τους έστησαν ενέδρα – μερικά περσικά πλοία κατευθύνθηκαν στο λιμάνι, στο Φάληρο, όπου βρισκόνταν ο περσικός στρατός.. Ο Αριστείδης, μαζί με ένα σώμα οπλιτών, κατευθύνθηκε στην Ψυττάλεια, για να εξοντώσει όσους Πέρσες άφησε εκεί ο Ξέρξης.

Οι Έλληνες έχασαν 40 τριήρεις, ενώ οι Πέρσες φαίνεται να έχασαν 200 πλοία - είναι γνωστό ότι το επόμενο έτος είχαν 300 πλοία. Ο αριθμός των περσικών απωλειών εξαρτάται από τον αριθμό των περσικών πλοίων που θα δεχτούμε ότι βυθίστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν - ο Ηρόδοτος δηλώνει ότι πολλοί Πέρσες χάθηκαν επειδή δεν ήξεραν να κολυμπούν.

ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΩΝ ΑΡΠΙΝΟΥΣΩΝ

Η Ναυμαχία στις Αργινούσες (νησιά στα παράλια της Μικράς Ασίας απέναντι από τη Λέσβο) δόθηκε το 406 π.Χ. κατά τα τέλη του Πελοποννησιακού Πολέμου μεταξύ Αθηναίων στρατηγών που ηγούνταν 155 τριήρων και του Σπαρτιάτη Καλλιρατίδα που ηγήτο 120. Η ναυμαχία έληξε με νίκη των Αθηναίων δυνάμεων και το αποτέλεσμα προκάλεσε πρόταση συνθηκολόγησης από τη Σπάρτη, που απορρίφθηκε όμως από την Αθήνα ως ασύμφορη, αφού προϋπόθετε να παραμείνουν στην πελοποννησιακή συμμαχία πολλά νησιά του Αιγαίου και πόλεις της Ιωνίας που είχαν στο μεταξύ αλλάξει στρατόπεδο. Επιπλέον, η νίκη αμαυρώθηκε από την εκτέλεση των νικητών Αθηναίων στρατηγών, οι οποίοι καταδικάστηκαν σε θάνατο επειδή δεν διέσωσαν τους ναυαγούς και δεν περισυνέλεξαν τις σωρούς περίπου 5.000 συμπολεμιστών τους.

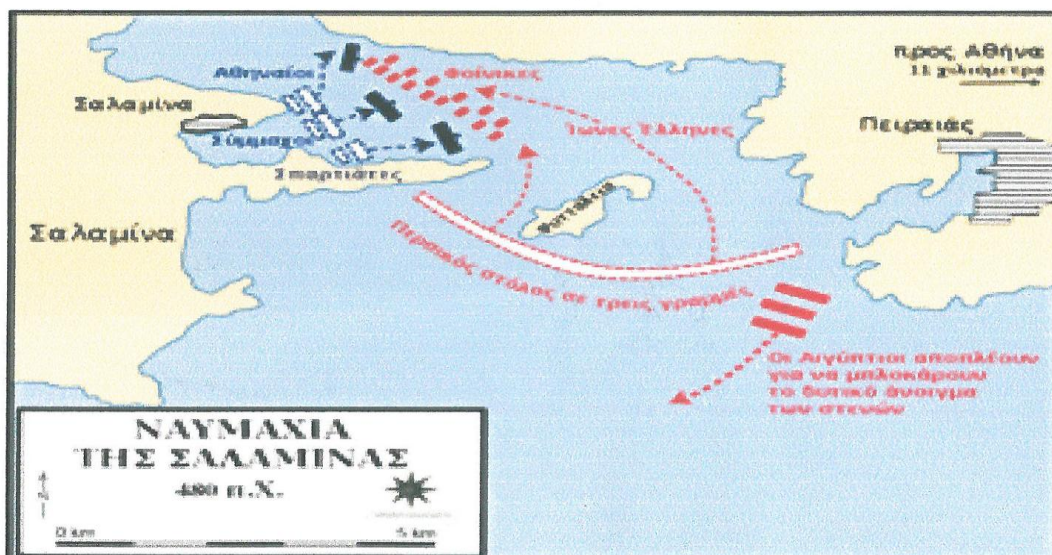
Ο Καλλιρατίδας σιέφτηκε να επιτεθεί νύχτα στην αθηναϊκή δύναμη, αλλά ξέσπασε καταιγίδα και έτσι αναγκάστηκε να περιμένει μέχρι το ξημέρωμα. Άφησε περίπου 50 πλοία στο λιμάνι της Μυτιλήνης για να ελέγχει τις κινήσεις του Κώνωνα που παρέμενε πολιορκημένος με το στόλο του και ο ίδιος ξανοίχτηκε στη ναυμαχία με 120 τριήρεις. Το πλήρωμα των σπαρτιατικών πλοίων ήταν για πρώτη φορά ανώτερο των αθηναϊκών μια που οι έμπειροι ναυτικοί υπηρετούσαν στο στόλο του Κώνωνα. Οι οκτώ στρατηγοί έπρεπε να είχαν διδάξει την τέχνη της ναυσιπλοΐας αλλά και του πολέμου σε χιλιάδες αμάθητους άνδρες - τους μέτοικους και τους σκλάβους που είχαν ναυτολογηθεί αστραπιαία- μέσα στις λίγες εβδομάδες που είχε διαρκήσει το ταξίδι τους.. Για να αντιμετωπίσουν τις αντικειμενικά πιο έμπειρες δυνάμεις των Σπαρτιατών, οι Αθηναίοι στρατηγοί παρέταξαν το στόλο τους σε διπλή γραμμή αντί για την παραδοσιακή μία, εκτός από το κέντρο τους, που το άφησαν μονό. Με αυτή τη διπλή γραμμή οι Σπαρτιάτες δεν θα μπορούσαν να εφαρμόσουν τον κλασικό ελιγμό ναυμαχίας που λεγόταν διένπλους (περνούσαν ανάμεσα από δύο τριήρεις και κάνοντας μεταβολή επιτίθονταν από τα νώτα ή τη χτυπούσαν πλευρικά). Επίσης, οι Αθηναίοι εφάρμοσαν ένα ακόμη πρωτότυπο σχέδιο και καθώς προχωρούσαν, ανοίγονταν, επεκτείνοντας την αριστερή πτέρυγα τους ολόενα και περισσότερο για να υπερκεράσουν τη σπαρτιατική και σταδιακά να την κυκλώσουν ή πάντως να την περιορίσουν έστω σε ημικύκλιο. Οι κυβερνήτες των πλοίων του Καλλιρατίδα κατάλαβαν τότε ότι υπήρχε κίνδυνος να

ηττηθούν και του πρότειναν να μη ναυμαχήσει αλλά εκείνος ήταν ανένδοτος. «Αν σκοτωθώ» είπε «η Σπάρτη δεν θα πάθει τίποτα. Αν όμως φυγομαχήσω, θα είναι μεγάλη ντροπή για εκείνη». Διαίρεσε τις δυνάμεις του στα δύο για να αποφύγει την περικύκλωση και εν μέσω της μάχης, καθώς ήταν επικεφαλής της δεξιάς πτέρυγας του στόλου του, σκοτώθηκε. Τότε η δεξιά πτέρυγα, παρότι είχε μεριμνήσει να υπάρχει διάδοχος σε περίπτωση που σκοτωνόταν αυτός, δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί και η πλευρά αυτή κατέρρευσε. Το άλλο κομμάτι του στόλου των Σπαρτιατών, στο οποίο ηγούνταν οι Θηβαίοι, το αριστερό, συνέχισε τη ναυμαχία για αρκετή ώρα, αλλά δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει όλο τον αθηναϊκό στόλο μόνο του και ακολούθησε σε υποχώρηση τα πλοία που είχαν εναπομείνει στη δεξιά πτέρυγα και που τώρα απομακρύνονταν. Οι Σπαρτιάτες έχασαν συνολικά 70 πλοία και οι Αθηναίοι 25.

Μετά τη νίκη

Οι στρατηγοί του αθηναϊκού στόλου έπρεπε τώρα να αποφασίσουν τι να πρωτοκάνουν. Έπρεπε να διασώσουν 3.000 - 5.000 χιλιάδες ναυαγούς, να καταδιώξουν το στόλο του Καλλικρατίδα και να απελευθερώσουν τον Κόνωνα που ήταν παγιδευμένος στη Μυτιλήνη από 40-50 σπαρτιατικές τριήρεις. Αν επιτίθονταν σε αυτές με όλες τις δυνάμεις τους αμέσως, θα νικούσαν σίγουρα. Αυτό θα αποτελούσε περιφανή νίκη και πολύ γερό πλήγμα στο στόλο της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Μπορεί να σήμαινε ακόμα και τη λήξη του πολέμου. Ταυτόχρονα όμως ζητούσαν βοήθεια τα πληρώματα και οι στρατιώτες των πλοίων που είχαν βουλιάξει ή μισοβουλιάξει. Εκφράστηκε από τον Ερασινίδα η άποψη ότι εκείνο που είχε σημασία ήταν να σώσουν πρώτα τις τριήρεις του Κόνωνα και να καταδιώξουν τον εχθρό. Όμως όλοι ήξεραν πως ήταν πολύ σοβαρό ζήτημα να περισυλλέγουν οι νεκροί και να βοηθηθούν οι τραυματίες. Για να αντιμετωπίσουν αυτές τις δύο εξίσου πειστικές ανάγκες, αποφάσισαν να στείλουν τα 2/3 του στόλου στη Μυτιλήνη και οι τριηράρχες Θρασύβουλος και Θηραμένης να μείνουν εκεί με το 1/3 του στρατού για να διασώσουν τους ναυαγούς ή να ανασύρουν τους νεκρούς. Όλες οι ενέργειες όμως ουσιαστικά ακυρώθηκαν από την καταιγίδα που ξέσπασε, η οποία εμπόδισε τα πλοία να κινηθούν κατά βούληση και έπνιξε πολλούς από τους ναυαγούς που ήταν ακόμα ζωντανοί, πιθανόν και να βούλιαξε κι άλλα πλοία. Οι παραλίες γέμισαν πτώματα μέχρι τη Φώκαια, στο νότο. Τα 2/3 που είχαν ξεκινήσει για τη Μυτιλήνη παρασύρθηκαν από τα κύματα προς τα παράλια της Μικράς Ασίας και όταν ο καιρός τους επέτρεψε να ξεκινήσουν για την Λέσβο, ο Κόνωνας ήδη ερχόταν προς το μέρος τους. Τους ενημέρωσε ότι ο σπαρτιατικός στόλος είχε προλάβει να διαφύγει και ίσως κατευθυνόταν στη Χίο όπου ελλιμενιζόταν ο εναπομείνας στόλος του Καλλικρατίδα. Οι Αθηναίοι στρατηγοί γυρίζοντας νότια έμαθαν πως η καταιγίδα δεν είχε αφήσει ούτε το Θρασύβουλο και τον Θηραμένη να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους, δηλαδή να φροντίσουν για τη διάσωση ανδρών. Οι τελευταίοι έφυγαν για την Αθήνα και όλοι οι άλλοι πήγαν στη Σάμο για να συνεχίσουν την καταδίωξη του στόλου των Σπαρτιατών.

Προτού όμως χωριστούν οι δρόμοι τους, συμφώνησαν να πουν στην Αθήνα ότι ο λόγος που δεν διασώθηκαν οι ναυαγοί και δεν συνελέγησαν οι σοροί ήταν η φοβερή τρικυμία. Έδωσαν

μάλιστα έγγραφο στο Θηραμένη που ανέφερε ακριβώς αυτά^[13] χωρίς να υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες, ότι δηλαδή η διάσωση είχε ανατεθεί στο Θηραμένη και τον Θρασύβουλο. Αυτό δεν έγινε τυχαία, αλλά μάλλον επειδή οι στρατηγοί ήξεραν πόσο ισχυρός ήταν πολιτικά ο Θηραμένης και δεν ήθελαν να τον υποδείξουν έμμεσα ως κυρίως υπεύθυνο, επειδή θα έκαναν εχθρό τους τον ίδιο και τον ευρύτατο κύκλο που αυτός επηρέαζε.¹⁰

ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ ΚΑΙ ΑΡΜΑΤΑ ¹¹

Καταπέλτες

Οι καταπέλτες ήταν μηχανές που μπορούσαν να πετάνε πέτρες, φλεγόμενα υλικά, αλλά και ακόντια και σιδερένιες μπάλες με σκοπό συνήθως την εξ' αποστάσεως καταστροφή τειχών ή και εχθρών. Λειτουργούσαν σχεδόν σαν τεράστια τόξα με μοχλικό σύστημα. Οι βαλλίστρες είχαν παρόμοια κατασκευή με τους καταπέλτες αλλά χρησιμοποιούνταν για να πετυχαίνουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τον στόχο με ένα ή και περισσότερα ακόντια. Κατασκευαζόταν και σε φορητή μορφή σαν τόξο μεγαλύτερης ακρίβειας. Έναν άλλο ενδιαφέροντα τύπο καταπέλτη συναντάμε πρώτη φορά στην πολιορκία της Τύρου απ' τον Μέγα Αλέξανδρο. Λεγόταν στροφαλοκαταπέλτης και μπορούσε να ρίχνει μεγάλα βέλη σε απόσταση μεγαλύτερη των 180 μέτρων. Σοβαρή εξέλιξη στους καταπέλτες και στις βαλλίστρες προσέφερε και ο Αρχιμήδης προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο να προφυλάξει την πόλη που ζούσε (Συρακούσες) απ' τους πολιορκητές. Τελικά σιοτώθηκε στην άλωση της πόλης από τους Ρωμαίους το 212 π.Χ

¹⁰ Ηροδότου, *Ιστορία, Βιβλίο Η'*, παράγραφοι 83-97

Ξενοφώντος, *Ελληνικά*, Α', 6^ο κεφάλαιο, παράγραφοι 1-38 και 7^ο κεφάλαιο, παράγραφοι 1-7

¹¹ Γ. Σταϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 186-89, 198-202, 219-26

«Πολεμική Τεχνολογία στην Αρχαία Ελλάδα» στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.Ελλήνων.δίκτυο.gr

Πολιορκητικοί κριοί

Οι πολιορκητικοί κριοί ήταν μηχανές σχεδιασμένες να καταστρέφουν τείχη αλλά κυρίως να σπάνε κλειστές πύλες. Υπήρχαν από την απλούστατη μορφή του κορμού δένδρου που το μετέφερε και χειριζόταν μια ομάδα στρατιωτών, μέχρι και περίπλοκα τροχήλατα οχήματα που μετέφεραν με την δύναμη ζώνων μηχανισμό και στρατό μέχρι τον στόχο.

κεφαλή πολιορκητικού κριού από τις Συρακούσες (5^{ος} π.Χ αιώνας)

Το Τρύπανον του Δημάδη (4^{ος} π.Χ αιώνας)

Χελώνες

Χελώνες ονομαζόταν ειδικά οχήματα που μετέφεραν οπλίτες ή και μηχανικούς κοντά στα πολιορκούμενα τείχη. Εκεί ανελάμβαναν συνήθως διάφορες δολιοφθορές όπως να υποσκάψουν τα τείχη δημιουργώντας υπόγεια σήραγγα. Χρειαζόταν φυσικά ιδιαίτερα καλή α-ντοχή στις βολές των πολιορκιόμενων, όπως και επικάλυψη με δέρματα ώστε να γίνονται όσο το δυνατόν πιο άκαυστα.

Η χελώνη του Διάδη (3^{ος} π.Χ αιώνας)

Πολιορκητικοί πύργοι

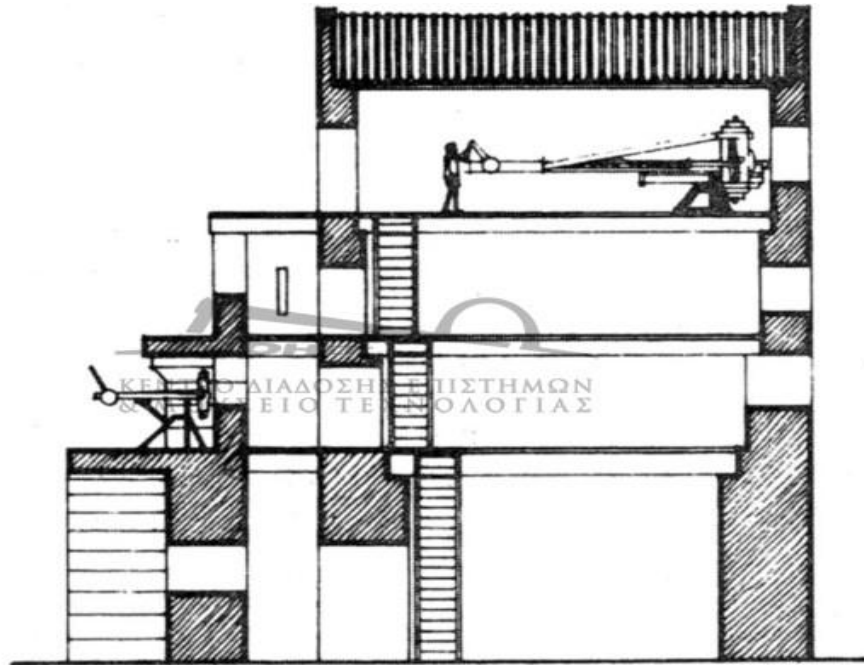
Πρόκειται για ξύλινους πύργους που μεταφερόταν ή και κατασκευαζόταν δίπλα στα εχθρικά τείχη ώστε να ξεπεράσουν το πρόβλημα ύψους και να προσεγγίσουν το επίπεδο των

αμυνομένων. Ήταν συνήθως επενδυμένοι με δέρματα ώστε να είναι όσο το δυνατόν άκαυστοι και είχαν ανοίγματα ειδικά για τοξότες, για εφόδους και για χρήση καταπελών. Το ύψος τους στις κατασκευές που χρησιμοποιούσε ο Μέγας Αλέξανδρος έφτανε και τα 50 μέτρα! Κάποιοι από αυτούς διέθεταν πτυσσόμενους μηχανισμούς που τους βοηθούσαν να αναπτύσσουν σκάλες, διαδρόμους κλπ. και να προσεγγίζουν ευκολότερα άλλους πύργους.

Ελέπολις του Επιμάχου (304 π.Χ.):Γιγάντιος πολιορκητικός πύργος ύψους 40 περίπου μέτρων που κατασκευάστηκε από τον Επίμαχο τον Αθηναίο και χρησιμοποιήθηκε από το Δημήτριο τον Πολιορκητή στην πολιορκία της Ρόδου (304 π.Χ). Αποτελούνταν από εννέα ορόφους με παράθυρα και έφερε τεράστιους λιθοβόλους καταπέλτες στα κατώτερα πατώματα και ελαφρύτερους στα ανώτερα. Είχε δύο κλιμακοστάσια (ένα για την άνοδο και ένα για την κάθοδο του πληρώματος) και μία ανοιγόμενη ή συρόμενη γέφυρα αποβίβασης των στρατιωτών στον εχθρικό τοίχο. Η μηχανή εδραζόταν σε οκτώ συμπαγείς ρόδες, προσαρμοσμένες σε μια βάση μορφής πλέγματος («εσχάριον») με 600 περίπου ανοίγματα για την τοποθέτηση ισάριθμου προσωπικού που την ωθούσε προς το τείχος των αντιπάλων. Τα έδρανα των αξόνων των τροχών («αμαξόποδες») ήταν τοποθετημένα σε περιστρεφόμενες με μοχλούς βάσεις (τύπου Castor) επιτρέποντας την μετακίνησή της προς όλες τις κατευθύνσεις. Το εμπρόσθιο και τα πλαϊνά τοιχώματά της ήταν επενδυμένα με φύλλα σιδήρου και γεμισμένα δέρματα (με άχυρο ή πράσινα φύκια εμποτισμένα σε ξύδι) για την εξουδετέρωση των εμπρηστικών βελών και την απόσβεση του πλήγματος των εχθρικών εκτοξευόμενων λίθων.

Ελέπολις του Επιμάχου

Τριώροφος πολιορκητικός πύργος.

Πύργος που φέρει ενσωματωμένη βαλλίστρα και χρησιμοποιήθηκε από τον Δημήτριο Πολιορκητή (300 π.Χ)

Γερανοί

Μηχανισμοί γερανών χρησιμοποιούταν πολλές φορές από τους εισβολείς για να προσεγγίσουν το ύψος των τειχών με στρατό. Εντυπωσιακότερη χρήση έκανε ο Αρχιμήδης που κατάφερε να πιάνει τα καράβια που πολιορκούσαν την πόλη του και είτε να τα ανυψώνει ανατρέποντάς τα, είτε να τα αφήνει να ξαναπέσουν από ύψος στην θάλασσα προκαλώντας τους σοβαρές ζημιές, αλλά γνωστή ήταν και η σαμβύκη που ανύψωνε πολεμιστές προστατευμένους με σιέπαστρο μέχρι τις επάλξεις του πολιορκούμενου τείχους.

Σαμβύκη του Διοδώρου

Πολεμικά άρματα

Στις μάχες χρειαζόνταν οχήματα με διαφορετικά χαρακτηριστικά απ' ότι για καθημερινή χρήση και το αποτέλεσμα ήταν να κατασκευαστούν άρματα μονοθέσια, διθέσια αλλά και τριθέσια που σερόνταν από ένα ή και περισσότερα άλογα. Συνήθως ο αρχηγός έπρεπε να μπορεί να μετακινείται με την μέγιστη ταχύτητα όταν κάτι δεν πήγαινε καλά στην μάχη. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης και "οχήματα μεταφοράς προσωπικού" που προσέφεραν κάλυψη στους επιτιθέμενους μέχρι να φτάσουν σε επιθυμητή για την μάχη απόσταση αποφεύγοντας τις βολές των εχθρών. Γνωστά έμειναν στην ιστορία και τα δρεπανηφόρα άρματα, περσικά κυρίως, που είχαν στερεωμένα στις ρόδες τους μακριά σίδηρα κοφτερά σαν σπαθιά, ώστε όχι μόνο να είναι απρόσιτα απ' τους εχθρούς αλλά και καταστροφικά για τους παρακείμενους. Πάντως, τα άρματα επανεμφανίστηκαν μόνο στη διάρκεια της ελληνοιστιικής εποχής (3^{ος} -1^{ος} π.Χ αιώνες), ενώ στους γεωμετρικούς, αρχαίους και κλασικούς χρόνους (10^{ος}-4^{ος} π.Χ αιώνες) ουσιαστικά τα άρματα δεν χρησιμοποιούνταν στο πεδίο των μαχών. Αντιθέτως,

μεγάλη διάδοση είχαν τα άρματα στις πολεμικές εφόδους της εποχής του Χαλκού πριν το 1000 π.Χ, όπως προκύπτει από τα ομηρικά έπη που αναφέρονται στον Τρωϊκό Πόλεμο και από τις μυκηναϊκές τοιχογραφίες, καθώς οι Αχαιοί Έλληνες είχαν αντιγράψει σε αυτόν τον τομέα τους Χετταίους και τους Αιγυπτίους που κατά κόρον έκαναν χρήση πολεμικών αρμάτων.¹²

Η αναχώρηση του Αμφιάραου για την εκστρατεία των «Επτά Επί Θήβας» και η επιβίβαση του σε **πολεμικό άρμα** στο οποίο επιβαίνει και ο **ηγίοχος** του (λεπτομέρειες από ερυθρόμορφο κορινθιακό κρατήρα των αρχών του 5^{ου} π.Χ αιώνα από το Αρχαιολογικό Μουσείο Βερολίνου)

¹² Π. Δελιγιάννης, *Τρωϊκός Πόλεμος*, εκδόσεις Περισκόπιο 2009, σελ. 49-51

Βιβλιογραφία

- ❖ Botsford & Robinson, *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985
- ❖ Π. Δελιγιάννης, *Τρωϊκός Πόλεμος*, εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα 2009
- ❖ Π. Δελιγιάννης, *Σπαρτιατικός Στρατός*, εκδόσεις Περισκόπιο., Αθήνα 2007
- ❖ Π. Δελιγιάννης, *Οπλιτικές Τακτικές: Η παράταξη των οπλιτών της φάλαγγας*, άρθρο στο ηλεκτρονικό διαδίκτυο
- ❖ Δ. Μαρκαντωνάτος- Γ. Ψαρουλάκης (επιμέλεια), *Ο Πόλεμος στην Αρχαιότητα. Πρακτικές, Κανόνες, Ήθη, Έθιμα*, εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα 2010
- ❖ Ηροδότου *Ιστορία*, Βιβλίο Η', εκδόσεις Κάκτος
- ❖ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Β, Γ1, Γ2, Δ, εκδοτική Αθηνών 1971
- ❖ Ξενοφώντος, *Ελληνικά*, Α', εκδόσεις Κάκτος
- ❖ *Πολεμική Τεχνολογία και Αρχαία Ελλάδα*, www.Ελλήνων Δίκτυο.gr
- ❖ Γ. Στάϊνχάουερ, *Ο Πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2009
- ❖ Γ. Ψαρουλάκης, *Η οικονομία του Πολέμου στην Αρχαία Ελλάδα*, *Στρατιωτική Ιστορία*, τεύχος 151, Μάρτιος 2009
- ❖ *Αρχαίοι Έλληνες και Θάλασσα*, *Τα Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, τεύχος 82 (10 Μαΐου 2001)